

Вісник

Верховного Суду України

Із Днем працівників суду!

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2012 р.

Судові рішення в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах

Неоднакове застосування закону судами як підстава звернення до Верховного Суду України

Представництво у цивільному судочинстві: сучасний стан та перспективи вдосконалення правового регулювання

12(148)'2012

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Пилипчук П.П. — Голова Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кірсєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант служби керівника апарату Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Перший заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2

Із Днем працівників суду! *The Day of Court Officials*

4

Висновки Верховного Суду України *Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

4 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2012 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decision on the ground described in subparagraph 1 of paragraph 1 of Article 355 of the CivPC of Ukraine in the first half of 2012

16

Судова практика *Judicial Practice*

16 **Рішення в адміністративних справах**
Decisions in administrative cases

20 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases

22 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

24 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases

28 *Науково-практичний коментар*
Theoretical and Practical Commentary

28 Ярема А.Г., Лужанський А.В.
Неоднакове застосування
закону судами як підстава
звернення до Верховного Суду
України

Yarema A.H., Luzhanskyi A.V.
Different application by the courts
of the law as the ground to lodge a
request to the Supreme Court of Ukraine

38 *Проблеми вдосконалення законодавства*
Challenges of Improvement of Legislation

38 Світлична Г.О. Представництво
у цивільному судочинстві: сучасний
стан та перспективи вдосконалення
правового регулювання

Svitlychna H.O. Representation in civil proceedings:
current state and perspectives of improvement of legal
regulation

46 **Систематизований покажчик матеріалів, опублікованих
у «Віснику Верховного Суду України» у 2012 році**
*Systematic Index of Materials, published in the “Visnyk of the Supreme Court
of Ukraine” in 2012*

Міжнародні зв'язки
International Ties

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на веб-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4-а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

голова редакційної колегії
(44) 253–3502,
відповідальний секретар
(44) 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

**А.В. Гончарук,
Л.В. Мочалова,
К.С. Мусієнко,
П.О. Мусієнко,
О.І. Пархоменко**

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

**С.І. Самкова,
В.М. Горобченко**

Фото:

П.О. Мусієнко
Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

вул. Сирецька, 38

м. Київ

04073

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»

вул. Мельникова, 83а

м. Київ

04119

Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 19.12.2012.

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 2960 пр. Ціна договірна

Із Днем працівників суду!

У п'ятницю, 14 грудня ц.р., у приміщенні Верховного Суду України відбулися урочистості з нагоди Дня працівників суду, в яких взяли участь Президент України **Віктор Янукович**, Голова Верховної Ради України **Володимир Рибак**, Прем'єр-міністр України **Микола Азаров**, судді Верховного Суду України і голови Верховного Суду України у відставці, народний депутат України **Сергій Ківалов**, представники Адміністрації Президента, голова Вищої ради юстиції **Володимир Колесниченко**, голови та заступники голів вищих спеціалізованих судів України, голови рад суддів спеціалізованих судів, голова Державної судової адміністрації України **Руслан Кирилюк**, голова Національної асоціації адвокатів України **Лідія Ізовітова**, голова Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури **Валентин Загарія**, голови апеляційних і районних судів міста Києва та ін.

Після виголошення вітального слова, яке окремо пропонуємо увазі читачів, Глава держави під оплески присутніх вручив орден князя Ярослава Мудрого V ступеня **Віктору Кононенку**, судді Верховного Суду України у відставці; орден «За заслуги» III ступеня — **Анатолію Арестенку** та **Миколі Дризі**, суддям Верховного Суду України у відставці; орден княгині Ольги III ступеня — **Наталії Чумак**, керівнику апарату Апеляційного суду Київської області.

Нагрудні знаки та поспівідчення до почесних звань «Заслужений юрист України» з рук Президента України отримали **Валерій Шидловський** — суддя Верховного Суду України у відставці; **Валентина Топчий** — суддя апеляційного суду АР Крим у відставці; **Валентина Васильєва** — суддя Білозерського районного суду Херсонської області у відставці; **Валентин Сердюк** — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; **Світлана Пилипець** — начальник відділу Вищого адміністративного суду України; **Віктор Кібець** — начальник управління Державної судової адміністрації України в Сумській області.

Учасників зібрання щиро поздоровили його поважні гості — Генеральний прокурор України **Віктор Пшонка**; голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **Ігор Самсін**; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини **Валерія Лутковська**; Перший заступник Голови Верховного Суду України, голова Ради суддів України **Ярослав Романюк**, який виступив від імені вищого органу суддівського самоврядування. Ярослав Михайлович, зокрема, зазначив, що на суддів покладається особлива відповідальність за долю держави у складних умовах одночасного проведення реформ практично в усіх сферах суспільного життя.

На завершення засідання Голова Верховного Суду України **Петро Пилипчук** подякував Президенту України за теплі й щирі слова на адресу суддів та працівників апаратів судів, наголосивши, що позитивна оцінка Главою держави суддівської діяльності відзеркалює реальний стан речей у правосудді, свідчить про те, що суди і судді на належному рівні виконують покладену на них місію. Разом із тим, у роботі судів є певні недоліки, які зумовлені як внутрішніми, суб'єктивними факторами, так і зовнішніми, об'єктивними.

Працівників апарату Суду напередодні професійного свята привітав і керівник апарату Верховного Суду України **Іван Кучерина**. Із цієї нагоди за сумлінну безперервну працю в галузі права й у сфері забезпечення діяльності судових органів, зразкове виконання службових обов'язків Іван Іванович вручив численній групі співробітників Почесні грамоти Верховного Суду України, цінні подарунки та оголосив подяки.

Виступ Президента України В.Ф. Януковича на урочистому засіданні з нагоди Дня працівників суду

Шановні судді! Шановні працівники апаратів судів!

Щиро вітаю вас із Днем працівників суду!

Професія судді завжди була в українському суспільстві однією із найбільш шанованих та відповідальних. Адже саме від вашої повсякденної праці залежить утвердження справедливості, реалізація прав та свобод громадян, охорона інтересів держави. Неодмінною умовою виконання цих завдань є функціонування в державі незалежного та неупередженого суду, що керується виключно законом і захищає права кожної людини.

Протягом цього року ми істотно просунулись на шляху зміцнення саме таких принципів діяльності суддівської влади. Перш за все, маю на увазі прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України. Ухвалення цього документу стало важливим досягненням у запровадженні якісно нової системи захисту людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

У новій моделі кримінального судочинства суддям відведена особлива роль щодо забезпечення контролю за досудовим розслідуванням, попередження порушень прав людини, зміцнення засад змагального судового процесу. Пріоритетом у подальшій діяльності судів є неухильне використання положень Кодексу в повсякденній роботі. Адже якими би прогресивними не були норми цього документу, громадяни оцінюватимуть їх з огляду на фактичне застосування.

Вірю, що відповідальне ставлення до кожної людини, високий професіоналізм та моральні якості допоможуть вам приймати законні та справедливі рішення. виправдувальні

вироки, запобіжні заходи, не пов'язані з позбавленням волі, мають бути не винятком, а повсякденними реаліями правового життя. Сподіваюся, що вже найближчим часом люди відчують суттєву гуманізацію кримінального процесу. Зробіть усе можливе, щоб суспільство загалом та кожен громадянин відчули захист і допомогу з вашого боку, побачили об'єктивність та неупередженість судового розгляду.

Переконаний, що необхідність утвердження цих принципів діяльності судової системи має бути врахована й під час напрацювання змін до Конституції України. Сподіваюсь, що Конституційна Асамблея запропонує зміни до Основного Закону України, які носитимуть системний характер та відображатимуть очікування українського суспільства і суддівської спільноти.

Шановні судді!

Пріоритетними завданнями влади й надалі будуть проведення ефективних економічних та соціальних реформ, модернізація країни, покращення інвестиційного та бізнес-клімату. Ми маємо максимально використати весь потенціал вітчизняної промисловості та сільського господарства. Слід подолати енергетичну залежність, прискорити розвиток регіонів та укріпити внутрішній ринок. Нам необхідно пришвидшити технологічне оновлення. Потрібні докорінні зміни у секторі безпеки та новий імпульс задля розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу.

Також вагомим завданням є формування прагматичної, україноцентричної зовнішньої політики. Ми використаємо всі можливості міжнародної співпраці, які надає нам сьогоднішня ситуація. Особливий наголос внутрішньої політики буде зроблено на реалізації комплексної політики соціальної справедливості. Виходячи з цього, ми продовжимо модернізацію соціального забезпечення, пенсійної системи, сфери трудових відносин, освіти та охорони здоров'я. Проведення таких перетворень неможливе без активної участі суддівського корпусу. Наша спільна робота повинна мати наочний позитивний результат, який відчують громадяни.

Дорогі друзі!

Як Президент України я й надалі робитиму все можливе для посилення соціального захисту суддів та створення належних умов для здійснення правосуддя. Незважаючи на триваючу світову економічну кризу та обмежені бюджетні ресурси, ми передбачили у головному фінансовому документі держави на наступний рік збільшення видатків на забезпечення діяльності судової влади.

Наприкінці свого короткого виступу хочу щиро подякувати вам за невтомне служіння українському народові, за відданість справі зміцнення верховенства права, захист прав і свобод громадян.

Бажаю вам завжди бути вірними присязі судді, вимогам закону та відчувати гордість за свою професію.

Міцного здоров'я, успіхів у роботі, сімейного затишку та нових звершень на благо Української держави.

Зі святом вас!

Шановні колеги!

Щиро вітаю вас із професійним святом — Днем працівників суду.

Незалежний суд є гарантією надійного захисту визначених Конституцією України соціальних цінностей та правопорядку в державі, а ефективна робота суддів із відправлення правосуддя — це обов'язкова передумова розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства, забезпечення дотримання прав та свобод громадян.

В Україні завершено проведення чергового етапу судової реформи. Він був непростим, пов'язаним зі значними змінами в судовій системі нашої держави та законодавстві, що визначає судову систему, статус суддів і порядок здійснення правосуддя.

Зміни торкнулися всіх без винятку ланок судової системи і були пов'язані із запровадженням нових процесуальних процедур розгляду справ, досконалість яких ще має перевірити судову практику. Зміни не оминули як працюючих суддів, так і суддів у відставці.

Водночас не всі нововведення стали достатньо ефективними для судової системи, а належні умови функціонування судів та роботи суддів державою забезпечено не в повному обсязі. Деякі механізми державного регулювання діяльності судової системи потребують перегляду та вдосконалення.

Разом із тим, попри всі труднощі та виклики сьогоднішнього дня судді продовжують виконувати свій обов'язок із відправлення правосуддя, утверджувати в Україні ідеали добра і справедливості, чесно та сумлінно служити народу України.

Тож дозвольте від щирого серця подякувати вам за самовіддану працю, високий професіоналізм та принципову позицію щодо захисту прав і свобод громадян, утвердження авторитету судової влади.

Бажаю вам міцного здоров'я, оптимізму, мудрості, творчої наснаги, родинного затишку й достатку. Нехай здобутки на ниві правосуддя стануть вашим вкладом у розбудову правової Української держави!

З повагою

Голова
Верховного Суду України

Петро Пилипчук

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2012 р.

Спори про право власності та інші речові права

1. Частиною 1 ст. 365 ЦК передбачено підстави, за наявності яких суд може задовольнити позов про припинення права особи на частку у спільному майні, зокрема: частка є незначною і не може бути виділена в натурі; річ є неподільною; спільне володіння і користування майном є неможливим; таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї.

За змістом зазначеної норми для припинення права особи на частку у спільному майні необхідно встановити наявність будь-якої із обставин, передбачених пунктами 1—3 ч. 1 ст. 365 ЦК за умови, що таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї (постанова Верховного Суду України від 16 січня 2012 р. у справі № 6-81цс11).

2. Відповідно до ст. 330 ЦК якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до ст. 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього.

Захист права особи, яка вважає себе власником майна, можливий шляхом задоволення виндикаційного позову, якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 388 ЦК. Зокрема, право власника майна підлягає захисту відповідно до вимог зазначеної статті шляхом витребування спірного майна в останнього набувача, якщо на час укладення договору дарування відчужувач не був власником спірного майна (постанова Верховного Суду України від 30 січня 2012 р. у справі № 6-61цс11).

3. Відповідно до ст. 12 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-XII «Про власність» (чинного на час виникнення спірних правовідносин) у приватній власності громадян можуть перебувати жилі будинки, збудовані на відведеній у

встановленому порядку земельній ділянці або придбані на законних підставах.

За змістом ст. 17 ЗК та ст. 14 зазначеного Закону земельна ділянка для будівництва жилого будинку і господарських будівель надається громадянину в приватну власність, а тому участь інших осіб у будівництві не створює для них права приватної власності на жилий будинок, крім випадків, передбачених законом.

У зв'язку з цим будівництво будинку на земельній ділянці, яка забудовнику не відводилась, не дає підстав для визнання за ним права власності на вже збудований будинок (постанова Верховного Суду України від 16 травня 2012 р. у справі № 6-42цс12).

4. За змістом статей 2, 3 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень даних про право власності особи на об'єкт нерухомого майна, збудований до набрання чинності зазначеним Законом, не породжує в особи права власності, а засвідчує офіційне визнання і підтвердження державою факту наявності в особи цього права. Право власності на збудований до набрання чинності цим Законом об'єкт нерухомого майна виникає в порядку, який існував на час його будівництва (постанова Верховного Суду України від 13 червня 2012 р. у справі № 6-54цс12).

5. За змістом п. 6.4 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно (далі — Тимчасове положення), затверджене наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. №7/5 (у редакції, чинній на час

видачі дублікату свідоцтва про право власності) передбачено видачу БТІ дублікату свідоцтва про право власності лише у разі крадіжки, втрати чи пошкодження оригіналу свідоцтва про право власності з обов'язковим дотриманням встановленої процедури, яка передує такій видачі, та визнанням у зв'язку з цим недійсним втраченого свідоцтва.

БТІ не вправі видавати співвласнику дублікат свідоцтва про право спільної часткової власності на об'єкт нерухомого майна за наявності в інших співвласників оригіналу свідоцтва про право власності на цей об'єкт нерухомого майна без зазначення розміру часток кожного з них у праві власності (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2012 р. у справі № 6-62цс12).

Спори, що виникають із земельних правовідносин

1. Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є, у тому числі, умови, що визначені законом як істотні.

Істотні умови договору оренди землі встановлені ст. 15 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі».

Згідно з ч. 2 ст. 792 ЦК відносини щодо найму (оренди) земельної ділянки регулюються законом.

У разі відсутності в договорі оренди землі хоча б однієї з його істотних умов, зокрема умов збереження стану об'єкта оренди, такий договір визнається недійсним за правилами ч. 2 ст. 15 зазначеного Закону (постанови Верховного Суду України від 6 лютого 2012 р. у справі № 6-104ц11, від 14 березня 2012 р. у справі № 6-7цс12, від 4 квітня 2012 р. у справі № 6-21цс12).

2. За змістом п. 12 розд. X «Перехідні положення» ЗК селищна рада не має права розпоряджатися земельною ділянкою та передавати її в оренду, якщо земельна ділянка знаходиться в адміністративних межах селищної ради, проте розташована поза межами населеного пункту цього селища (постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2012 р. у справі № 6-22цс12).

3. Відповідно до ч. 1 ст. 22 ЗК 1990 р. (чинного на час виникнення спірних правовідносин) право власності на землю або право користування наданою земельною ділянкою виникає після встановлення землевпорядними організаціями меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) і одержання документа, що посвідчує це право. Документи, що посвідчують право на земельну ділянку, визначені ст. 23 цього Кодексу. Проте дію зазначеної статті зупинено стосовно власників земельних ділянок, визначених ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 15-92 «Про приватизацію земельних ділянок» (чинного на момент виникнення спірних правовідносин).

Пунктом 3 зазначеного Декрету встановлено, що право приватної власності громадян на земельні ділянки, передані їм для цілей, передбачених ст. 1 цього Декрету, а саме: ведення осо-

бистого підсобного господарства, будівництва і обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного і гаражного будівництва, посвідчується відповідною Радою народних депутатів, про що робиться запис у земельно-кадастрових документах, з наступною видачею державного акта на право приватної власності на землю. Отже, цією нормою визначено порядок посвідчення права приватної власності громадян на земельні ділянки та документи, що посвідчують право на земельну ділянку. Таким документом може бути відповідний запис у земельно-кадастрових документах.

Згідно з п. 7 розд. X «Перехідні положення» ЗК 2001 р. громадяни, що одержали у власність земельні ділянки у розмірах, що були передбачені раніше діючим законодавством, зберігають права на ці ділянки (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2012 р. у справі № 6-31цс12).

4. Суб'єктивне право на земельну ділянку виникає і здійснюється на підставах і в порядку, визначених Конституцією України, ЗК та іншими законами України, що регулюють земельні відносини.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

У зв'язку з тим, що садівницьке товариство здійснює свою діяльність на земельній ділянці, вилученій відповідно до вимог ЗК УРСР 1970 р. (чинного на час прийняття відповідного рішення виконавчим комітетом обласної Ради народних депутатів) за рішенням виконавчого комітету обласної Ради народних депутатів з користування колгоспів, радгоспів та інших землекористувачів і наданій підприємствам та організаціям для розміщення колективних садів, зазначене товариство набуло право користування цією земельною ділянкою, і з урахуванням положень ст. 3 ЦПК у нього виникло право на судовий захист порушених прав та інтересів щодо цієї земельної ділянки (постанова Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-40цс12).

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

Спори, що виникають із договору іпотеки

1. За загальним правилом власник самостійно розпоряджається своїм майном (ч. 1 ст. 316, ч. 1 ст. 319 ЦК). У зв'язку з цим власник майна має право самостійно вирішити питання про передачу цього майна в іпотеку, отримання згоди від будь-якої особи на розпорядження своєю власністю в такий спосіб законом не вимагається.

Зазначений висновок ґрунтується як на нормах статей 316, 319, ч. 2 ст. 583 ЦК, так і абз. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», відповідно до якого

предметом іпотеки може бути нерухоме майно, зареєстроване в установленому порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом. Частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі і реєстрації права власності на неї як окремий об'єкт нерухомості відповідно до ч. 3 ст. 5 зазначеного Закону (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2012 р. у справі № 6-37цс12).

Спори, що виникають із договору поруки

2. У разі невизнання кредитором права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, таке право підлягає судовому захисту за позовом поручителя шляхом визнання поруки припиненою на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК, виходячи із загальних засад цивільного законодавства і судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12—15, 20 ЦК, статті 3—5, 11, 15, 31 ЦПК).

Законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом (постанови Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. у справі № 6-18цс11, від 21 травня 2012 р. у справі № 6-20цс11).

3. Відповідно до ч. 1 ст. 251 та ч. 1 ст. 252 ЦК строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, і визначається він роками, місяцями, тижнями, днями або годинами, а не посиланням на подію, яка має настати. Вказівкою на подію, яка має неминуче настати, визначається термін — певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (ч. 2 ст. 251, ч. 2 ст. 252 ЦК). Таким чином, умова договору поруки про припинення поруки після повного виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором не може вважатися встановленим сторонами договором поруки строком припинення поруки.

У зв'язку з цим порука на підставі ч. 4 ст. 559 ЦК припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя (постанови Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. у справі № 6-48цс11, від 21 травня 2012 р. у справі № 6-68цс11, від 23 травня 2012 р. у справі № 6-33цс12).

4. У разі невизнання кредитором права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, таке право підлягає судовому захисту за позовом поручителя шляхом визнання поруки припиненою на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК, виходячи із загальних засад цивільного законодавства і судочинства, права особи на захист в суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12—15, 20 ЦК, статті 3—5, 11, 15, 31 ЦПК).

За змістом ч. 1 ст. 559 ЦК до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього, зокрема у разі встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення, розширення змісту основного зобов'язання щодо дострокового повернення кредиту та плати за користування ним.

Право поручителя підлягає судовому захисту за позовом поручителя шляхом визнання поруки такою, що припинена, а не шляхом припинення договору поруки відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 16 ЦК, оскільки це суперечило б положенням ч. 1 ст. 559 цього Кодексу (постанови Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. у справі № 6-69цс11, від 21 травня 2012 р. у справі № 6-88цс11).

5. За змістом ч. 1 ст. 559 ЦК до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання, здійснені без згоди поручителя, які призвели до збільшення обсягу відповідальності останнього, зокрема: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо.

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. Чинним законодавством імперативно не передбачено зобов'язання поручителя укласти договір поруки на відплатній основі, а також не заборонено виступати поручителем безвідплатно на підставі ч. 3 ст. 6 ЦК, відповідно до якої сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Зазначений висновок відповідає загальним закладам цивільного законодавства, однією з яких є свобода договору, та вимогам цивільного законодавства щодо здійснення цивільних прав, у тому числі права особи відмовитися від свого майнового права (п. 3 ч. 1 ст. 3, ст. 12 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 ЦК.

У зв'язку з тим, що договір поруки не може бути визнаний недійсним з підстав відсутності згоди боржника на його укладення та положень щодо відплатності або безвідплатності послуг поручителя, до зазначеного договору не можуть бути застосовані наслідки недійсності правочинів (постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-51цс11).

2. Відповідно до статей 215 та 216 ЦК вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним та про застосування наслідків його недійсності може бути заявлена як однією зі сторін правочину, так і іншою заінтересованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненням правочину.

Норма ч. 1 ст. 216 цього Кодексу не може бути застосована щодо повернення майна (реституції), переданого на виконання недійсного правочину, яке було відчужене третій особі. У цьому разі майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного правочину, шля-

хом віндикаційного позову, зокрема від добросовісного набувача — з підстав, передбачених ч. 1 ст. 388 ЦК.

У разі якщо майно, яке належало особам на законних підставах, поза їх волею відчужено іншою особою за нікчемним правочином, а потім за кількома договорами продано третім особам, позов осіб—власників майна про витребування майна із чужого незаконного володіння підлягає задоволенню (постанова Верховного Суду України від 25 квітня 2012 р. у справі № 6-25цс12).

3. Відповідно до ст. 578 ЦК та ст. 6 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» майно, що є у спільній власності, може бути передане у заставу (іпотеку) лише за згодою усіх співвласників.

У разі якщо на момент набуття права власності на об'єкт нерухомого майна, переданого в іпотеку, особа у шлюбі не перебувала, фактичного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю не встановлено, особа є єдиним власником нерухомого майна, діє на власний розсуд відповідно до норм чинного законодавства, підстав для визнання укладеного нею договору іпотеки недійсним у зв'язку з відсутністю згоди усіх співвласників немає (постанова Верховного Суду України від 16 травня 2012 р. у справі № 6-36цс12).

4. Відповідно до положень ч. 1, п. 7 ч. 3, ч. 6 ст. 19 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII «Про захист прав споживачів» нечесна підприємницька практика забороняється. Нечесна підприємницька практика включає будь-яку діяльність (дії або бездіяльність), що вводить споживача в оману або є агресивною. Забороняються як такі, що вводять в оману: утворення, експлуатація або сприяння розвитку пірамідальних схем, коли споживач сплачує за можливість одержання компенсації, яка надається за рахунок залучення інших споживачів до такої схеми, а не за рахунок продажу або споживання продукції. Правочини, здійснені з вико-

ристанням нечесної підприємницької практики, є недійсними.

Таким чином, указаний Закон установив недійсність правочинів, здійснених з використанням нечесної підприємницької діяльності, яка полягає, зокрема у введенні в оману споживачів шляхом залучення їхніх коштів з метою реалізації діяльності пірамідальної схеми.

У разі якщо споживач сплачував кошти не за сам товар, а за можливість одержання права на купівлю товару, а суб'єкт підприємницької діяльності без залучення власних коштів формував групи клієнтів, за рахунок коштів яких здійснювалась передача права на купівлю товару одному з учасників групи, що є компенсацією за рахунок коштів інших учасників групи, залучених до умов діяльності відповідної системи, укладений між сторонами договір не є угодою про посередницьку діяльність; діяльність підприємця з реалізації такої системи є такою, що вводить споживача в оману (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2012 р. у справі № 6-35цс12).

5. Згідно зі ст. 169 ЦК УРСР грошові зобов'язання повинні бути виражені і підлягають оплаті в національній валюті. Вираження і оплата грошових зобов'язань в іноземній валюті допускається лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», який встановлює режим здійснення валютних операцій на території України, також містить заборону здійснення оплати платежів в іноземній валюті у розрахунках між резидентами.

У зв'язку з тим, що згідно з умовами спірних договорів покупна ціна, тобто грошові зобов'язання покупців за цими договорами виражені

в національній валюті України — гривні, визначення в договорах грошового еквівалента цих зобов'язань в умовних одиницях законом не заборонено (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2012 р. у справі № 6-29цс12).

6. За змістом частин 1, 3 ст. 215 ЦК вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним може бути заявлена як однією зі сторін правочину, так й іншою заінтересованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненням правочину.

Відповідно до ч. 2 ст. 586 ЦК, ч. 2 ст. 17 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» заставодавець має право відчужувати предмет застави, передавати його в користування іншій особі або іншим чином розпоряджатися ним лише за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено договором.

У зв'язку з цим закон прямо покладає на заставодавця обов'язок запитати згоду заставодержателя на відчуження обтяженого майна, йому кореспондує право заставодержателя на судовий захист шляхом визнання правочину недійсним у разі відчуження майна без його згоди.

Відповідно до ст. 9 Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» предмет обтяження, право власності на який належить боржнику, може бути відчужений останнім, якщо інше не встановлено законом або договором. У зв'язку з тим, що спірним договором застави відчуження заставленого майна допускається за згодою заставодержателя, позов заставодержателя про визнання недійсним договору купівлі-продажу заставленого майна, укладеного без його згоди, підлягає задоволенню (постанова Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-64цс12).

Спори про зміну та розірвання договорів

1. Частина 2 ст. 652 ЦК встановлює умови, за одночасної наявності яких договір може бути зміненний за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору.

Відповідно до ч. 4 зазначеної статті зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом.

Настання світової фінансової кризи не є істотною зміною обставин, якими сторони договору керувалися при його укладенні, у зв'язку з тим,

що економічна криза має загальний характер та стосується обох договірних сторін, відтак це не може бути підставою для зміни або розірвання договору в судовому порядку (постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-93цс11).

2. У зв'язку з тим, що договір купівлі-продажу товару з розстроченням платежу може бути укладений між фізичними особами, у разі несплати покупцем у строк, установлений договором, повної ціни переданого товару продавець має право вимагати розірвання такого договору продажу товару в кредит на підставі статей 651, 692, 695 ЦК (постанова Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-46цс12).

Спори, що виникають із договорів страхування

За змістом статей 990, 997 ЦК, ч. 2 ст. 8, ч. 1 ст. 25 Закону України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування страховальнику виникає у разі, якщо такий страховий випадок прямо передбачений умовами договору страхування.

У разі якщо подія, що настала, не може бути кваліфікована як страховий випадок відповідно до вимог договору страхування або закону, обов'язок здійснити страхову виплату у страховика не виникає (постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2012 р. у справі № 6-101цс11).

Спори, що виникають із договорів позики, банківського вкладу, банківського рахунка, кредитних договорів

1. За змістом ч. 1 ст. 1059 ЦК, п. 1.4. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 р. № 516 (далі — Положення), п. 8 гл. 2 розд. III Інструкції про касові операції у банках України, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 14 серпня 2003 р. № 337 (чинної на час виникнення спірних правовідносин), письмова форма договору банківського вкладу (депозиту) вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки (сертифіката) чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту, які, у свою чергу, є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі.

При цьому відкриття банківських рахунків та обліковування на них грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу (депозиту), є обов'язком банку (ч. 3 ст. 1058, ч. 2 ст. 1068 ЦК, п. 2.1. Положення).

У зв'язку з цим відсутність реєстрації договору банківського вкладу і, як наслідок, необліковування грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу, не можна вважати недодержанням письмової форми договору банківського вкладу за наявності ощадної книжки (сертифіката) чи іншого документа, що відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту, і є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі.

Відповідні юридичні факти (відсутність банківських рахунків і, як наслідок, необліковування на них грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу) слід кваліфікувати як невиконання банком своїх обов'язків за договором банківського вкладу (постанови Верховного Суду України від 25 квітня 2012 р. у справі № 6-20цс12, від 6 червня 2012 р. у справі № 6-17цс12).

2. У зв'язку з тим, що підвищення банком в односторонньому порядку процентної ставки за укладеним кредитним договором відбулося відповідно до умов зазначеного договору, до набрання чинності Законом України від 12 грудня 2008 р. № 661-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку», а також повідомлення банком про це позичальника у строк, передбачений Законом України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII «Про захист прав споживачів» та кредитним договором, дії банку щодо зміни процентної ставки за кредитним договором є правомірними (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2012 р. у справі № 6-38цс12).

3. При вирішенні спору щодо правомірності дій банку стосовно зміни умов кредитного договору в частині збільшення розміру процентної ставки судам необхідно з'ясувати, чи було передбачено таке збільшення раніше укладеним договором кредиту, чи були виконані банком усі умови договору в цій частині та дотримано порядок узгодження зазначеного питання з боржником. У разі якщо передбачено обов'язкове укладення такої угоди щодо зміни договору в письмовій формі, необхідно враховувати вимоги статей 629, 639, 1055 ЦК (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2012 р. у справі № 6-41цс12).

4. За змістом ст. 2 Закону України від 12 липня 2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», яка визначає сферу дії цього Закону, ст. 1, що містить вичерпний перелік суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону, та в якій наведено визначення фінансової послуги, сфера дії зазначеного Закону за суб'єктивним складом є обмеженою і не поширюється на: юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами; фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

У зв'язку з цим права позикодавця, що виникли з договору позики між фізичними особами, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, що відповідно до цього Закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг, на отримання від позичальника обумовлених договором позики процентів за користування грошовими коштами, регулюються статтями 1046—1048 ЦК, а не зазначеним Законом (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2012 р. у справі № 6-48цс12).

5. Відповідно до ст. 5 Закону України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди», ст. 17 ЦПК сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених законом. На час виникнення спірних правовідносин зазначений Закон не містив заборони на укладення третейської угоди, що була викладена у виді третейського застереження у кредитному договорі.

У зв'язку з цим, а також з урахуванням висновків, що містяться у Рішенні Конституційного Суду України від 10 січня 2008 р. № 1-рп/2008 (справа про завдання третейського суду), п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції», третейська угода про передання спору на розгляд третейського суду не є відмовою від права на звернення до суду, а є одним із способів реалізації права на захист своїх прав, гарантованих ч. 5 ст. 55 Конституції (постанова Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-50цс12).

Спори щодо виконання зобов'язань

Відповідальність за порушення зобов'язань

1. За змістом статей 545, 527 ЦК повернення грошових коштів особі, яка не є стороною договору позики, — представнику кредитора, що діє на підставі довіреності, якою прямо не передбачено право отримати грошові кошти за договором позики з написанням відповідної розписки про це, не є належним виконанням боргового зобов'язання. Наявність оригіналу розписки в кредитора свідчить про існування невиконаного зобов'язання (постанова Верховного Суду України від 25 квітня 2012 р. у справі № 6-24цс12).

2. Зобов'язання страховика здійснити виплату страхувальнику страхових виплат у разі настання страхового випадку є грошовим зобов'язанням, у разі невиконання якого одночасно можуть застосовуватись наслідки, передбачені як нормою ч. 2 ст. 625 ЦК, так і нормами статей 549—550 ЦК (постанова Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-49цс12).

3. Правовідношення, яке виникло між сторонами на підставі договору про надання послуг з централізованого опалення та постачання гарячої води, щодо оплати отриманих житлово-комунальних послуг, якому кореспондує право вимоги кредитора (ч. 1 ст. 509 ЦК) щодо отримання грошових коштів за надані послуги, є грошовим зобов'язанням.

У зв'язку з цим на зазначені правовідносини поширюється дія норми ч. 2 ст. 625 ЦК як спеціальний вид цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання.

Передбачена п. 10 ч. 3 ст. 20 Закону України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» норма щодо відповідальності боржника за несвоєчасне здійснення оплати за житлово-комунальні послуги у вигляді пені не виключає застосування наслідків, встановлених ч. 2 ст. 625 ЦК (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2012 р. у справі № 6-68цс12).

Спори, що виникають із сімейних правовідносин

1. Норма ч. 5 ст. 61 СК (чинна на час виникнення спірних правовідносин), якою передбачено, що об'єктом права спільної сумісної власно-

сті подружжя є житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, на-

бута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації, до правовідносин, які виникли до набрання чинності цією нормою, не підлягає застосуванню.

За змістом положень статей 81, 116 ЗК земельна ділянка, одержана громадянином під час шлюбу в приватну власність шляхом приватизації, є його особистою приватною власністю, а не спільною сумісною власністю подружжя, оскільки така земельна ділянка не є майном, набутих подружжям під час шлюбу, а отримана громадянином у власність шляхом здійснення свого права на приватизацію (постанова Верховного Суду України від 15 лютого 2012 р. у справі № 6-98цс11).

2. Згідно зі ст. 74 СК якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення гл. 8 цього Кодексу.

Тобто при застосуванні ст. 74 СК слід виходити з того, що ця норма поширюється на випадки, коли чоловік і жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі та між ними склалися усталені відносини, які притаманні подружжю.

Для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі ст. 74 СК суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу

в період, упродовж якого було придбано спірне майно (постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-97цс11).

3. Норма ч. 5 ст. 61 СК (чинна на час виникнення спірних правовідносин), якою передбачено, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації, до правовідносин, які виникли до набрання чинності цієї норми, не підлягає застосуванню.

У разі якщо спірні правовідносини виникли до набрання чинності СК, вони регулюються нормами Кодексу про шлюб та сім'ю, за змістом яких приватизована земельна ділянка не є спільним майном подружжя, а отримана громадянином у власність шляхом здійснення свого права на приватизацію (постанова Верховного Суду України від 22 лютого 2012 р. у справі № 6-99цс11).

4. У разі якщо одним із подружжя під час шлюбу (чинного на час виникнення спірних правовідносин) придбано будинок, то в силу статей 22, 24 Кодексу про шлюб та сім'ю в подружжя виникла спільна сумісна власність, тобто право іншого з подружжя на частину будинку. У зв'язку з тим, що для обслуговування цього будинку виділена у власність земельна ділянка, то в подружжя, за яким визнається право власності на частину будинку, у такій самій частці виникає й право власності на земельну ділянку, необхідну для обслуговування будинку (постанова Верховного Суду України від 11 червня 2012 р. у справі № 6-66цс11).

Спори, що виникають із трудових правовідносин

1. Стаття 237¹ КЗпП містить перелік юридичних фактів, що складають підставу виникнення правовідносин щодо відшкодування власником або уповноваженим ним органом завданої працівнику моральної шкоди.

За змістом зазначеного положення Закону передумовою для відшкодування працівнику моральної шкоди на підставі ст. 237¹ КЗпП є наявність порушення прав працівника у сфері трудових відносин, з урахуванням специфіки об'єкту яких завдана моральна шкода може бути відшкодована працівнику у вигляді одноразової грошової виплати або в іншій матеріальній формі.

Суд, установивши порушення трудових прав позивача та наявність підстав для покладен-

ня на роботодавця відповідальності за завдану працівникові моральну шкоду, повинен застосовувати відповідальність, що передбачена ст. 237¹ КЗпП.

При визначенні розміру відшкодування за час затримки розрахунку суди правильно виходили з того, що у зв'язку з частковим задоволенням вимог працівника про стягнення заборгованості із заробітної плати, вимоги про стягнення відшкодування за час затримки розрахунку відповідно до ст. 117 КЗпП підлягають задоволенню з урахуванням спірної суми, на яку він мав право, частки, яку вона становила в заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інших конкретних обставин справи

(постанова Верховного Суду України від 16 січня 2012р. у справі №6-54цс11).

2. Відповідно до п. 5 розд. IV Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100 (далі — Порядок), основою для визначення загальної суми заробітку, що підлягає виплаті за час вимушеного прогулу, є середньоденна (середньогодинна) заробітна плата працівника, яка згідно з п. 8 Порядку визначається діленням заробітної плати за фактично відпрацьовани протягом двох місяців робочі (календарні) дні на число відпрацьованих робочих днів (годин), а у випадках, передбачених чинним законодавством, — календарних днів за цей період.

Після визначення середньоденної заробітної плати як розрахункової величини для нарахування виплат працівнику здійснюється нарахування загальної суми середнього заробітку за час вимушеного прогулу, яка обчислюється шляхом множення середньоденної заробітної плати на середньомісячне число робочих днів у розрахунковому періоді (абз. 2 п. 8 Порядку).

Середньомісячне число робочих днів розраховується шляхом ділення на 2 сумарного числа робочих днів за останні два календарні місяці згідно з графіком роботи підприємства, установи, організації, встановленим з дотриманням вимог законодавства (абз. 3 п. 8 Порядку).

При обчисленні середньої заробітної плати як розрахункової величини для нарахування виплати за час вимушеного прогулу окремі види виплат, визначені розділом III Порядку, не підлягають урахуванню, зокрема одноразові виплати, соціальні виплати, окремі види премій тощо (постанова Верховного Суду України від 23 січня 2012 р. у справі № 6-87цс11).

3. Відповідно до ч. 3 ст. 252 КЗпП та ч. 3 ст. 41 Закону України від 15 травня 1999 р. № 1045-XIV «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» звільнення членів виборного профспілкового органу підприємства, установи, організації (у тому числі структурних підрозділів), його керівників, профспілкового представника (там, де не обирається виборний орган професійної спілки) допускається за наявності попередньої згоди виборного органу, членами якого вони є, а також вищого виборного органу цієї професійної спілки (об'єднання профспілок).

Розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, крім випадків, передбачених статтями 43, 43¹ КЗпП, допускається лише за попередньою згодою проф-

спілкового органу, що є дотриманням гарантій, встановлених вищезазначеними нормами Закону (постанова Верховного Суду України від 6 лютого 2012 р. у справі № 6-79цс11).

4. Згідно з ч. 3 ст. 252 КЗпП звільнення членів виборного профспілкового органу підприємства, установи, організації (у тому числі структурних підрозділів), його керівників, профспілкового представника (там, де не обирається виборний орган професійної спілки), крім випадків додержання загального порядку, допускається за наявності попередньої згоди виборного органу, членами якого вони є, а також вищого виборного органу цієї професійної спілки (об'єднання професійних спілок).

Розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, крім випадків, передбачених статтями 43, 43¹ КЗпП, допускається лише за попередньою згодою профспілкового органу, що є дотриманням гарантій, встановлених ст. 252 КЗпП.

Суди мають враховувати, що профспілка підприємства є легалізованою відповідно до ст. 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» у разі надіслання роботодавцю відповідного письмового повідомлення (постанова Верховного Суду України від 21 березня 2012 р. у справі № 6-4цс12).

5. Відповідно до п. 1 ст. 134 КЗпП працівники несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їх вини підприємству, установі, організації, у випадку, коли між працівником і підприємством, установою, організацією відповідно до ст. 135¹ цього Кодексу укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей, переданих йому для зберігання або для інших цілей.

Статтею 135¹ КЗпП встановлено, що письмові договори про повну матеріальну відповідальність може бути укладено підприємством, установою, організацією з працівниками, які займають посади або виконують роботи, безпосередньо зв'язані із зберіганням, обробкою, продажем (відпуском), перевезенням або застосуванням у процесі виробництва переданих їм цінностей. Перелік таких посад і робіт затверджено постановою Державного комітету Ради Міністрів СРСР по праці і соціальних питаннях, Секретаріату Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок від 28 грудня 1977 р. №447/24.

Пленум Верховного Суду України в п. 8 постанови «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам,

установам, організаціям їх працівниками» від 29 грудня 1992 р. № 14 роз'яснив, що розглядаючи справи про матеріальну відповідальність на підставі письмового договору, укладеного працівником з підприємством, установою, організацією, про взяття на себе повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей (недостача, зіпсуття), переданих йому для зберігання або інших цілей (п. 1 ст. 134 КЗпП), суд зобов'язаний перевірити, чи належить відповідач до категорії працівників, з якими згідно зі ст. 135¹ КЗпП може бути укладено такий договір, та чи був він укладений. За відсутності цих умов на працівника за заподіяну ним шкоду може бути покладено лише обмежену матеріальну відповідальність, якщо згідно з чинним законодавством працівник з інших підстав не несе матеріальної відповідальності у повному розмірі шкоди (постанова Верховного Суду України від 25 квітня 2012 р. у справі № 6-16цс12).

6. Захист порушеного права у сфері трудових відносин забезпечується як відновленням становища, яке існувало до порушення цього права (наприклад, поновлення на роботі), так і механізмом компенсації моральної шкоди, як негативних наслідків (втрат) немайнового характеру, що виникли в результаті душевних страждань, яких особа зазнала у зв'язку з посяганням на її трудові права та інтереси. Конкретний спосіб, на підставі якого здійснюється відшкодування моральної шкоди, обирається потерпілою особою з урахуванням характеру правопорушення, його наслідків та інших обставин (статті 3, 4, 11, 31 ЦПК).

Спори, що виникають із житлових правовідносин

За змістом ст. 7 Закону України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» зняття з реєстрації місця проживання може бути здійснено на підставі рішення суду виключно про: 1) позбавлення права власності на житлове приміщення; 2) позбавлення права користування житловим приміщенням; 3) визнання особи безвісно відсутньою; 4) оголошення фізичної особи померлою.

У зв'язку з тим, що зазначений Закон є спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини, пов'язані із зняттям з реєстрації місця проживання, положення ст. 7 цього Закону підлягають застосуванню до усіх правовідносин, виникнення, зміна чи припинення яких пов'язані з юридичним фактом зняття з реєстрації місця проживання.

Компенсація завданої моральної шкоди не поглинається самим фактом відновлення становища, яке існувало до порушення трудових правовідносин, шляхом поновлення на роботі, а має самостійне юридичне значення.

КЗпП не містить будь-яких обмежень чи винятків щодо компенсації моральної шкоди в разі порушення трудових прав працівників, а ст. 237¹ цього Кодексу передбачає право працівника на відшкодування моральної шкоди в обраний ним спосіб, зокрема, повернення потерпілій особі вартісного (грошового) еквівалента завданої моральної шкоди, розмір якої суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань, їх тривалості, тяжкості вимушених змін у її житті та з урахуванням інших обставин (постанова Верховного Суду України від 25 квітня 2012 р. у справі №6-23цс12).

7. Відповідно до ч. 1 ст. 21 КЗпП трудовий договір укладається між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом. У зв'язку з цим угода про припинення трудового договору згідно з п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП також укладається між сторонами трудового договору, якими є працівник і власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, а рішення про розірвання трудового договору приймається власником або органом управління підприємства, установи, організації, який наділений такими повноваженнями (постанова Верховного Суду України від 27 червня 2012 р. у справі № 6-67цс12).

Отже, у разі будь-яких обмежень у здійсненні права користування та розпорядження своїм житловим приміщенням, власник має право вимагати усунення відповідних перешкод, зокрема, шляхом зняття особи з реєстрації місця проживання, пред'явивши одночасно одну із таких вимог: 1) про позбавлення права власності на житлове приміщення; 2) про позбавлення права користування житловим приміщенням; 3) про визнання особи безвісно відсутньою; 4) про оголошення фізичної особи померлою.

З огляду на це вирішення питання про зняття особи з реєстраційного обліку залежить, зокрема, від вирішення питання про право користування такої особи житловим приміщенням відповідно до норм житлового та цивільного законодавства — статей 71, 72, 116, 156 ЖК, ст. 405 ЦК (постанова Верховного Суду України від 16 січня 2012 р. у справі № 6-57цс11).

Спори про відшкодування шкоди

1. Право на отримання щомісячної страхової виплати у разі настання страхового випадку виникає в потерпілого, застрахованого відповідно до Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», з дня встановлення йому медико-соціальною експертною комісією (далі — МСЕК) вперше стійкої втрати професійної працездатності за цим страховим випадком (постанови Верховного Суду України від 23 січня 2012 р. у справі № 6-92цс11, від 14 березня 2012 р. у справі № 6-3цс12).

2. Відповідно до статей 30, 40 Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» ступінь втрати працездатності потерпілим установлюється МСЕК за участю Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України і визначається у відсотках професійної працездатності, яку мав потерпілий до ушкодження здоров'я, а страхові виплати провадяться протягом строку, на який встановлено втрату працездатності у зв'язку із страховим випадком, і цей строк встановлюється МСЕК.

У зв'язку з цим право на отримання потерпілим страхових виплат настає з дня встановлення йому МСЕК стійкої втрати професійної працездатності (постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-95цс11).

3. За змістом статей 1167, 1168, частин 1, 2, 5 ст. 1187 ЦК моральна шкода, завдана смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, відшкодовується чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим) такої особи, а також особам, які проживали з нею однією сім'єю, особою, яка на відповідній правовій підставі володіє об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку незалежно від вини такої особи (постанова Верховного Суду України від 5 березня 2012 р. у справі № 6-96цс11).

4. Відповідно до вимог ст. 173 КЗпП шкода, заподіяна працівникам каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків, відшкодовується у встановленому законодавством порядку.

Відповідно до роз'яснень, які містяться в пунктах 1—1⁴ постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди», відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, провадиться згідно із законодавством про страхування від нещасного випадку. Це законодавство складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон № 1105-XIV), Закону України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII «Про охорону праці», КЗпП, а також законодавчих та інших нормативно-правових актів. Спори про відшкодування шкоди повинні вирішуватися за законодавством, яке було чинним на момент виникнення у потерпілого права на відшкодування шкоди. Право на відшкодування шкоди настає з дня встановлення потерпілому МСЕК стійкої втрати професійної працездатності.

Законом України від 23 лютого 2007 р. № 717-V «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» внесені зміни до абз. 4 ст. 1, підпункту «е» п. 1 ч. 1 ст. 21, ч. 3 ст. 28, а також виключено ч. 3 ст. 34 Закону № 1105-XIV, скасовано право потерпілих на виробництві громадян на відшкодування їм моральної (немайнової) шкоди за рахунок Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (постанова Верховного Суду України від 18 квітня 2012 р. у справі № 6-26цс12).

Справи щодо соціального захисту інвалідів

Питання щодо вилучення після смерті інваліда у членів його сім'ї автомобіля, отриманого інвалідом як гуманітарна допомога, повинно вирішуватися на підставі нормативно-правових

актів, чинних на час смерті інваліда, а не на час надання такого автомобіля інваліду (постанова Верховного Суду України від 16 травня 2012 р. у справі 6-10цс12).

Спори, що виникають із спадкових відносин

Відповідно до ч. 1 ст. 225 ЦК правочин, який дієздатна фізична особа вчинила в момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті — за позовом інших осіб, чії цивільні права або інтереси порушені.

Висновок про тимчасову недієздатність учасника такого правочину слід робити, перш за все, на основі доказів, які свідчать про внутрішній, психічний стан особи в момент вчинення правочину. Хоча висновок експертизи в такій справі є лише одним із доказів у справі та йому слід давати належну оцінку в сукупності з іншими доказами, будь-які

зовнішні обставини (показання свідків про поведінку особи тощо) мають лише побічне значення для встановлення того, чи була здатною особа в конкретний момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Підставою для визнання правочину недійсним відповідно до ст. 225 ЦК може бути лише абсолютна неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними і в основу рішення суду про недійсність правочину не може покладатися висновок експертизи, який ґрунтується на припущеннях (постанова Верховного Суду України від 29 лютого 2012 р. у справі № 6-9цс12).

Спори щодо права на судовий захист

Згідно з вимогами ст. 55 Конституції та статей 15, 16 ЦК кожна особа має право на захист судом свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Статтею 6 Конвенції встановлено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при вирішенні спору щодо його цивільних прав та обов'язків.

Статтею 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з

прав людини» передбачено застосування судами при розгляді справ Конвенції та практики Європейського суду з прав людини як джерел права.

При вирішенні питання про відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою відповідно до вимог ст. 328 ЦПК суди касаційної інстанції мають враховувати зазначені норми, а також правильно визначати характер спору, що виник між позивачем та відповідачем, та в якому порядку він повинен розглядатися судом (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2012 р. у справі № 6-45цс12).

Спори щодо оскарження нотаріальних дій та відмови у їх вчиненні

Чинним законодавством з питань нарахування та сплати акцизного збору передбачено видачу підприємством органу державної податкової служби податкового векселя (у вигляді простого векселя), який може бути опротестований векселедержателем у разі несплати суми акцизного збору в повному обсязі та в зазначений у податковому векселі строк. У зв'язку з тим, що між підприємством і державною податковою інспекцією (далі — ДПІ) відсутній спір щодо скоригованої суми акцизного збору,

яка підлягає сплаті за вказаним векселем, а ДПІ подала всі необхідні для вчинення протесту документи та протест податкового векселя (виданого підприємством з метою забезпечення зобов'язання сплатити суму акцизного збору протягом зазначеного у векселі строку), передбачений чинним законодавством, у нотаріуса не було підстав для відмови у вчиненні протесту векселя про несплату (постанова Верховного Суду України від 28 березня 2012 р. у справі № 6-11цс12).

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Аналіз положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» дає підстави вважати, що на банки покладено обов'язок перевіряти повноту сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування при прийнятті ними платіжних доручень на видачу заробітної плати. Інакше банк самостійно відшкодовує недоплачену суму.

При визначенні строків давності застосування адміністративно-господарських санкцій до спірних відносин треба виходити зі спеціального правила, встановленого ч. 15 ст. 106 зазначеного Закону, за яким строк давності щодо стягнення недоїмки, пені та штрафів не застосовується

ПОСТАНОВА Іменем України

6 лютого 2012 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом публічного акціонерного товариства «ВТБ Банк» (далі — Банк) до управління Пенсійного фонду України в м. Бориславі Львівської області (далі — управління ПФУ, ПФУ відповідно) про визнання протиправним та скасування рішення, **в с т а н о в и в :**

У червні 2010 р. Банк звернувся до Окружного адміністративного суду м. Києва з позовом, в якому просив визнати протиправним та скасувати рішення управління ПФУ від 9 червня 2010 р. № 7 про застосування до нього згідно з п. 2 ч. 10 ст. 106 Закону від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — Закон № 1058-IV) фінансових санкцій у розмірі 26 тис. 264 грн 48 коп. за несвоєчасне перерахування або несвоєчасне зарахування на банківські рахунки органів ПФУ сум страхових внесків.

На обґрунтування позовних вимог Банк посилався на положення абз. 4 п. 3.9 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 29 березня 2004 р. за № 377/8976; далі — Інструкція про безготівкові розрахунки), згідно з якими установи банків не зобов'язані здійснювати перевірку правильності нарахування (обчислення) страховальником страхових

внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Позивач також зазначив, що управління ПФУ прийняло оспорюване рішення з порушенням строків позовної давності, встановлених ст. 250 ГК.

Відповідач проти позову заперечував, посилаючись на вимоги ч. 12 ст. 20 Закону № 1058-IV, згідно з якими передбачено обов'язок банків здійснювати видачу (перерахування) заробітної плати лише за умови одночасного подання страхувальником платіжних документів про перерахування коштів для сплати відповідних сум страхових внесків. Крім того, контрольні функції банку передбачені й положеннями ст. 22 Закону № 1058-IV.

Окружний адміністративний суд м. Києва постановою від 18 жовтня 2010 р., залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 24 березня 2011 р., у задоволенні позову відмовив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 31 серпня 2011 р. зазначені судові рішення залишив без змін.

Банк звернувся із заявою про перегляд ухвали Вищого адміністративного суду України від 31 серпня 2011 р. з підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС. Пославшись на неоднакове застосування ч. 12 ст. 20 Закону № 1058-IV та ст. 250 ГК, заявник просив її скасувати, справу передати на новий касаційний розгляд. На підтвердження неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права позивач надав ухвали Вищого адміністративного суду України від 17 лютого 2009 р. та від 21 лютого 2008 р.

* Публікується повний текст судових рішень із незначними редакційними правками.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 21 вересня 2011 р. допустив справу до провадження Верховного Суду України.

Перевірівши наведені у заяві доводи, Верховний Суд України дійшов висновку про відсутність підстав для її задоволення, виходячи з такого.

У справі, що розглядається, суди встановили, що управління ПФУ у червні 2009 р. провело документальну планову перевірку комунального підприємства «Бориславводоканал» (далі — КП), під час якої встановило, що при одержанні зазначеним підприємством коштів для виплати заробітної плати у березні 2008 р. через Бориславську філію Банку платіжні документи про сплату страхових внесків подавались не на повну суму, що призвело до недоотримання ПФУ страхових внесків на суму 26 тис. 264 грн 48 коп. За результатами цієї перевірки складено акт від 25 червня 2009 р. № 25.

У зв'язку з порушенням Банком ч. 12 ст. 20 Закону № 1058-IV управління ПФУ на підставі п. 2 ч. 10 ст. 106 цього Закону прийняло рішення про застосування до Банку фінансових санкцій у розмірі несплачених КП страхових внесків на суму 26 тис. 264 грн 48 коп.

Листом від 9 червня 2009 р. № 4844/04-42 управління ПФУ повідомило позивача про застосування штрафних санкцій.

Суди попередніх інстанцій, з висновками яких погодився суд касаційної інстанції, зазначили, що аналіз положень абз. 2 ч. 12 ст. 20 та п. 2 ч. 10 ст. 106 Закону № 1058-IV дає підстави вважати, що на банки покладено обов'язок перевіряти повноту сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування при прийнятті ними платіжних доручень на видачу заробітної плати. Інакше банк зобов'язаний сам відшкодувати недоплачену суму. Обґрунтування позову вимогами Інструкції про безготівкові розрахунки суди визнали безпідставними, оскільки зазначена Інструкція є підзаконним нормативно-правовим актом, який не може суперечити Закону № 1058-IV.

Вирішуючи питання щодо застосування строків давності, суди керувалися положеннями ч. 15 ст. 106 спеціального Закону № 1058-IV, згідно з якими строк давності щодо стягнення недоїмки, пені та штрафів не застосовується. Обґрунтування позову вимогами ст. 250 ГК (строки застосування адміністративно-господарських санкцій), які є загальними щодо спірних відносин, суди визнали безпідставними.

У справі, ухвалу від 17 лютого 2009 р. в якій надано заявником на підтвердження неоднакового застосування ч. 12 ст. 20 Закону № 1058-IV,

касаційний суд за наслідками розгляду подібного спору дійшов висновку, що на банківську установу покладено лише обов'язок перевіряти загальну наявність платіжного доручення про перерахування страхових внесків, а не правильність нарахування страхувальником суми страхових внесків щодо суми нарахованої ним заробітної плати. Такого висновку суд касаційної інстанції дійшов внаслідок аналізу положень ч. 12 ст. 20 Закону № 1058-IV, ч. 6 ст. 51 Закону від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» та п. 3.9 Інструкції про безготівкові розрахунки. Ураховуючи наведене, суди прийняли рішення про задоволення позовних вимог банківської установи.

В іншій справі, ухвалу від 21 лютого 2008 р. в якій надано заявником на підтвердження неоднакового застосування ст. 250 ГК, касаційний суд за наслідками розгляду аналогічного спору дійшов висновку про те, що фінансові санкції, які застосовуються до платників страхових внесків, є адміністративно-господарськими, тому їх застосування з порушенням строків, встановлених ст. 250 ГК, є необґрунтованим.

Аналіз судових рішень свідчить про наявність неоднакового застосування касаційним судом норм матеріального права, які врегульовують правовідносини, пов'язані з порядком нарахування та сплати страхових внесків, а також строків застосування фінансових санкцій за порушення цього порядку.

Вирішуючи питання про врегулювання розбіжностей у їх застосуванні, Верховний Суд України виходить із такого.

Відповідно до абз. 2 ч. 12 ст. 20 Закону № 1058-IV (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) установи банків приймають від страхувальників платіжні доручення та інші платіжні документи на видачу (перерахування) коштів для виплати заробітної плати (доходу), на які відповідно до цього Закону нараховуються страхові внески, та здійснюють видачу (перерахування) зазначених коштів лише за умови одночасного подання страхувальником платіжних документів про перерахування коштів для сплати відповідних сум страхових внесків або документів, що підтверджують фактичну сплату цих сум. У разі невиконання банками цієї вимоги вони за рахунок власних коштів у порядку, встановленому Національним банком України, сплачують відповідному територіальному органу ПФУ суму, що дорівнює сумі несплачених страхових внесків, з правом зворотної вимоги до страхувальників щодо відшкодування цієї суми.

Згідно з п. 2 ч. 10 ст. 106 Закону № 1058-IV за порушення вимог, передбачених ч. 12 ст. 20 цього Закону, накладається штраф у розмірі суми страхових внесків, який підлягає сплаті страховальником.

Аналіз змісту зазначених положень Закону № 1058-IV дає підстави для висновку, що на банки покладено обов'язок перевіряти повноту сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування при прийнятті ними платіжних доручень на видачу заробітної плати. Інакше банк самостійно відшкодовує недоплачену суму.

Відповідно до ч. 1 ст. 250 ГК адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Зазначене правило є загальним, у той час як до спірних відносин підлягає застосуванню спеціальне, встановлене ч. 15 ст. 106 Закону № 1058-IV, за яким строк давності щодо стягнення недоїмки, пені та штрафів не застосовується.

Аналогічні правові позиції вже були висловлені Верховним Судом України у постановвах від 7 лютого 2011 р. у справі № 21-77a10 та від 25 червня 2011 р. у справі № 21-146a11.

Враховуючи викладене, а також те, що рішення касаційного суду у справі, що розглядається, ґрунтується на правильному застосуванні ним норм матеріального права та відповідає практиці Верховного Суду України при вирішенні подібних спорів, у задоволенні заяви Банку слід відмовити.

Керуючись статтями 241, 242, 244 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в**:

У задоволенні заяви Банку відмовити.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

На думку Верховного Суду України, зважаючи на особливості фінансування страхування від нещасного випадку, виключно цільове використання цих коштів та враховуючи те, що адресна допомога як окремий вид соціальної допомоги не входить до складу розміру пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в м. Звенигородці Черкаської області не може нести витрати з виплати державної адресної допомоги

ПОСТАНОВА Іменем України

30 січня 2012 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом управління Пенсійного фонду України в Звенигородському районі Черкаської області (далі — управління ПФУ, ПФУ відповідно) до відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в м. Звенигородці Черкаської області (далі — відділення Фонду, Фонд відповідно) про стягнення заборгованості, **встановив:**

У жовтні 2009 р. управління ПФУ звернулося до суду з позовом, в якому, пославшись на статті 21, 24 та 25 Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон № 1105-XIV), просило визнати неправомірними дії відділення Фонду щодо відмови у

прийнятті до відшкодування коштів на виплату і доставку щомісячної державної адресної допомоги за період з 1 липня по 31 серпня 2009 р. у розмірі 37 тис. 491 грн 38 коп. та стягнути з останнього борг на цю суму.

Черкаський окружний адміністративний суд постановою від 13 жовтня 2009 р., залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 16 вересня 2010 р., у задоволенні позовних вимог відмовив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 22 вересня 2011 р. рішення судів попередніх інстанцій залишив без змін.

Не погоджуючись із рішенням суду касаційної інстанції, управління ПФУ звернулося із заявою про його перегляд Верховним Судом України з підстав неоднакового застосування Вищим адміністративним судом України одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, а саме: ст. 21 Закону № 1105-XIV та п. 4 Порядку

відшкодування Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із виплатою пенсій по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання та пенсій у зв'язку із втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, затвердженого постановою правління ПФУ та правління Фонду від 4 березня 2003 р. № 5-4/4 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 16 травня 2003 р. за №376/7697).

На обґрунтування заяви додано копію ухвали Вищого адміністративного суду України від 26 серпня 2010 р., яка, на думку ПФУ, підтверджує неоднакове правозастосування.

Перевіривши наведені заявником доводи, Верховний Суд України вважає, що у задоволенні заяви слід відмовити з таких підстав.

У справі, що розглядається, суд касаційної інстанції, залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, дійшов висновку, що вимоги позивача щодо відшкодування за рахунок відділення Фонду витрат, пов'язаних із виплатою щомісячної державної адресної допомоги, є безпідставними.

В ухвалі, наданій на підтвердження неоднакового правозастосування, касаційний суд, залишаючи без змін постанову апеляційного суду про задоволення позову, виходив із того, що органи Фонду зобов'язані відшкодувати органам ПФУ витрати, пов'язані з виплатою щомісячної державної адресної допомоги.

Висновки суду касаційної інстанції у справі, що розглядається, ґрунтуються на правильному застосуванні норм матеріального права.

Так, перелік соціальних послуг та виплат, які здійснюються та відшкодовуються Фондом, передбачений ст. 21 Закону № 1105-XIV.

Відповідно до цієї статті Фонд зобов'язаний у встановленому законом порядку своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження здоров'я, в тому числі пенсії по інвалідності від трудового каліцтва або професійного захворювання та пенсії у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, у разі настання страхового випадку.

Аналіз положень постанови Кабінету Міністрів України від 26 березня 2008 р. № 265 «Про деякі питання пенсійного забезпечення громадян», якою передбачено надання щомісячної державної адресної допомоги, дає підстави вважати,

що така допомога як окремий вид соціальної допомоги не входить до складу розміру пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.

Пунктом 4 цієї постанови встановлено, що виплата щомісячної державної адресної допомоги здійснюється за рахунок коштів, з яких виплачується пенсія або державна соціальна допомога.

Вирішуючи питання про те, чи здійснюються ці виплати за рахунок коштів Фонду, необхідно враховувати, що страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Одним із основних принципів страхування від нещасного випадку є цільове використання коштів, які відповідно до ст. 46 Закону № 1105-XIV не формуються за рахунок Державного бюджету України, не включаються до його складу та використовуються виключно за їх прямим призначенням.

Зважаючи на особливості фінансування страхування від нещасного випадку, виключно цільове використання цих коштів та враховуючи те, що адресна допомога як окремий вид соціальної допомоги не входить до складу розміру пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, Фонд не може нести витрати з виплати щомісячної державної адресної допомоги.

Аналогічна правова позиція вже була висловлена Верховним Судом України у постановках від 6 червня 2011 р. (справа № 21-57a11), від 20 червня 2011 р. (справа № 21-59a11) та від 14 листопада 2011 р. (справа № 21-343a11).

Отже, висновок Вищого адміністративного суду України у справі, що розглядається, про безпідставність вимог управління ПФУ щодо відшкодування за рахунок відділення Фонду витрат, пов'язаних із виплатою щомісячної державної адресної допомоги, ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права, а тому у задоволенні заяви управління ПФУ слід відмовити.

Керуючись статтями 241, 242, 244 КАС, Верховний Суд України **постановив**:

У задоволенні заяви управління ПФУ відмовити.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Обов'язок гаранта сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії настає у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, та направлення кредитором гаранту письмової вимоги разом із зазначеними в гарантії документами. За відсутності однієї із вказаних умов відповідальність гаранта не настає

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р.

(в и т я г)

У серпні 2010 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Іст Гейт Логістик» (далі — ТОВ) звернулося до суду із позовом до публічного акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль» (далі — Банк), третя особа — приватне акціонерне товариство «Лігобуд» (далі — ПАТ), про стягнення 2 млн 707 тис. 13 грн.

На обґрунтування позовних вимог ТОВ послалося на невиконання Банком зобов'язань за гарантією якості від 15 жовтня 2007 р. № ГР291ЛГБ1339/07М (далі — гарантія якості).

Господарський суд м. Києва рішенням від 2 грудня 2010 р. позов задовольнив.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 19 січня 2011 р. рішення суду першої інстанції скасував; прийняв нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову.

Вищий господарський суд України постановою від 21 березня 2011 р. скасував постанову Київського апеляційного господарського суду від 19 січня 2011 р., залишивши в силі рішення Господарського суду м. Києва.

Свій висновок Вищий господарський суд України мотивував тим, що ТОВ виконало умови гарантії та чинного законодавства для отримання гарантійної суми, а Банк безпідставно відмовив у задоволенні вимог позивача.

У заявах про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 21 березня 2011 р. з підстави, передбаченої статтею 111¹⁶ ГПК, ПАТ і Банк, пославшись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції положень статей 563—565 та 613 ЦК, статей 221, 222 ГК, просили скасувати постанову Вищого господарського суду України та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

До поданих заяв ПАТ і Банк долучили копії постанов Вищого господарського суду України в аналогічних справах: від 2 квітня 2008 р. у справі № 18/217, від 11 листопада 2008 р. у справі № 18/217-42/191, від 27 липня 2010 р. у справі

№ 7/42-1161, у яких по-іншому та, на їхню думку, правильно суд касаційної інстанції застосував ті ж норми матеріального права у подібних правовідносинах.

Вищий господарський суд України ухвалами від 20 травня 2011 р. допустив до провадження господарську справу № 8/351 для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 21 березня 2011 р.

Перевіривши наведені в заявах доводи, Верховний Суд України вважає, що заяви підлягають задоволенню з таких підстав.

У справі, що розглядається, суди встановили: 6 квітня 2006 р. ТОВ і закрите акціонерне товариство «Лігобуд — ПБК Укрмонолітспецбуд» (далі — ЗАТ) уклали договір генерального підряду (далі — договір).

Відповідно до п. 1 зазначеного договору ЗАТ зобов'язувалося надати послуги з генерального планування та генерального підряду, виконати всі попередні роботи для наступного проекту, а саме будівництва двох черг логістичного центру — об'єкта, що знаходиться за адресою: Київська область, м. Бориспіль, вул. Запорізька.

Розділом 8 договору встановлено строки надання гарантійних послуг щодо усунення недоліків побудованих об'єктів; обов'язок замовника направляти вимоги щодо надання гарантійних послуг виключно виконавцю; обов'язок виконавця невідкладно, після отримання письмової претензії замовника, розпочати роботи з усунення недоліків щодо невідповідності визначеним характеристикам, неналежного виконання робіт або неналежної якості використаних матеріалів та виконати ці роботи в найкоротші строки; право замовника за рахунок виконавця без зобов'язання дотримуватися певної ціни, залучати для усунення недоліків третіх осіб у випадку ненадання відповідних послуг з боку виконавця протягом певного розумного строку.

Для забезпечення виконання ЗАТ зобов'язань щодо якості збудованого об'єкта Банк відповідно до договору 15 жовтня 2007 р. надав ТОВ гарантію якості строком дії до 14 жовтня 2009 р., згідно з якою Банк зобов'язувався безвідклично виплатити ТОВ на першу вимогу суму, що не перевищує загальну максимальну суму в гривнях, еквівалентну 606 тис. 479 євро за курсом НБУ, на дату отримання Банком вимоги, протягом 5 банківських днів після отримання від ВАТ оригіналу першої належно оформленої письмової вимоги.

12 жовтня 2009 р. ТОВ і Банк підписали додаток № 1 до гарантії якості, відповідно до якого термін її дії продовжено до 1 березня 2010 р. включно та зменшено максимальну суму, яку Банк зобов'язується безвідклично виплатити ТОВ на першу вимогу, до еквівалента 250 тис. євро.

Відповідно до ст. 200 ГК гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управленої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні. До відносин банківської гарантії в частині, не врегульованій цим Кодексом, застосовуються відповідні положення ЦК.

Згідно із ст. 560 ЦК за гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Частинами 1—3 ст. 563 ЦК встановлено, що у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторowi грошову суму відповідно до умов гарантії; вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі, до якої додаються документи, вказані в гарантії, та вказується, у чому полягає порушення боржником основного зобов'язання, забезпеченого гарантією.

У справі, що розглядається, умовами гарантії передбачено обов'язок позивача направити банку належно оформлену письмову вимогу про виплату грошової суми із зазначенням у ній суми, яка має бути виплачена; із зазначенням твердження

позивача, що виконавець не виконав своїх зобов'язань щодо надання гарантійних послуг, які передбачені розд. 8 договору, та із зазначенням суті невиконаних виконавцем зобов'язань.

До вимоги згідно із розд. 8 договору додається копія письмової претензії до виконавця розпочати роботи з усунення недоліків об'єкта.

На копії претензії має бути підпис представника виконавця або докази направлення замовником виконавцю цієї претензії у вигляді поштової квитанції.

В оригіналі письмової вимоги мають бути посилення на дату та номер гарантії, підписи уповноваженої особи та відбиток печатки.

25 лютого 2010 р. ТОВ звернулося до Банку із письмовою вимогою № 23 про виплату максимального розміру грошової суми, зазначеної в гарантії якості. До письмової вимоги ТОВ долучило копію листа на адресу ЗАТ від 9 квітня 2009 р. № 15 з оригіналом поштового чека на підтвердження його направлення та копію листа на адресу ЗАТ від 28 серпня 2009 р. № 47 з оригіналом опису вкладення з відміткою про отримання ЗАТ цієї претензії, нотаріально завірнену картку із зразками підпису особи, яка підписала вимогу, та зразком відбитка печатки.

1 березня 2010 р. листом № 53-1-1/036 Банк повідомив ТОВ про те, що вимога від 25 лютого 2010 р. № 23 задовольнятися не буде.

Частиною 1 ст. 565 ЦК передбачено право гаранта відмовитися від задоволення вимоги кредитора, якщо вимога або додані до неї документи не відповідають умовам гарантії.

Таким чином, обов'язок гаранта сплатити кредиторowi грошову суму відповідно до умов гарантії настає у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, та направлення кредитором письмової вимоги гаранту разом із зазначеними в гарантії документами. За відсутності однієї із вказаних умов відповідальність гаранта не настає.

Вищий господарський суд України, скасовуючи рішення апеляційного суду та залишаючи без змін рішення суду першої інстанції про стягнення з Банку на користь ТОВ 2 млн 707 тис. 13 грн відповідно до умов гарантії, не звернув уваги на зазначені вимоги закону та на те, що кредитором у письмовій вимозі до Банку та долучених до неї претензіях до боржника (від 9 квітня 2009 р. № 15 та від 28 серпня 2009 р. № 47) не вказано, а судом не встановлено, які саме зобов'язання, передбачені договором та забезпечені гарантією, порушені боржником. Вирішуючи питання відповідності письмової вимоги кредитора та доданих до неї документів умовам га-

рантії та зробивши обґрунтований висновок про неможливість застосування до змісту претензії кредитора до боржника положень ст. 222 ГК, Вищий господарський суд України не застосував положення ст. 6 ГПК щодо змісту претензії.

Суд касаційної інстанції, вирішуючи цю справу, неправильно застосував норми матеріального права, що суперечить висновкам цього суду в інших судових рішеннях у подібних правовідносинах, зокрема у справі № 18/217-42/191.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 111²³—111²⁵ ГПК, Верховний Суд України постановив: заяви ПАТ та Банку задовольнити; постанову Вищого господарського суду України від 21 березня 2011 р. скасувати; справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до п. 4 примітки до ст. 368 КК України вимагання хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або не вчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть завдати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Коли службова особа вимагає дати їй хабар, а особа, яка його дає і при цьому усвідомлює, що тим самим незаконно уникає настання для себе негативних наслідків, які б настали за відмови дати його, то такі дії за своїми ознаками не утворюють вимагання хабара

ПОСТАНОВА

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 4 жовтня 2012 р.
(в и т я г)*

Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області вироком від 9 серпня 2011 р. засудив Ж. за ч. 3 ст. 364 КК до позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі службою в правоохоронних органах строком на три роки, а на підставі ст. 75 КК звільнив від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком на три роки.

За ч. 2 ст. 368 КК Ж. виправдано.

Апеляційний суд Хмельницької області вироком від 5 грудня 2011 р. вирок місцевого суду скасував і постановив новий, яким Ж. засуджено за ч. 2 ст. 368 КК до позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі службою в правоохоронних органах строком на два роки, з конфіскацією майна; за ч. 3 ст. 364 КК до позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі службою в правоохоронних органах строком на два роки, з конфіскацією майна, із застосуванням ст. 54 КК — позбавлення спеціального звання капітан міліції. На підставі

ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів Ж. визначено остаточне покарання — позбавлення волі на строк п'ять років один місяць із позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі службою в правоохоронних органах строком на два роки, з конфіскацією майна, із позбавленням спеціального звання капітан міліції.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 20 березня 2012 р. вирок Апеляційного суду Хмельницької області змінила: із застосуванням ст. 69 КК Ж. пом'якшено покарання за ч. 3 ст. 364 КК до трьох років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі службою в правоохоронних органах строком на два роки, з конфіскацією майна, яке є його власністю, із застосуванням ст. 54 КК з позбавленням спеціального звання капітан міліції; за ч. 2 ст. 368 КК до двох років шести місяців позбавлення волі, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі службою в правоохоронних органах строком на один рік шість місяців з конфіскацією майна,

яке є його власністю, а на підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів визначено остаточне покарання — позбавлення волі на строк три роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі службою в правоохоронних органах строком на два роки, з конфіскацією майна та позбавленням спеціального звання капітан міліції.

Ж. визнано винним у зловживанні владою та службовим становищем, вчиненим як працівником правоохоронного органу, та у вимаганні хабара.

У лютому 2011 р. Ж., як старший оперуповноважений сектору карного розшуку Зарічанського відділу міліції, під час виконання обов'язків заступника начальника зазначеного сектору, отримав заяву про злочин, передбачений ч. 1 ст. 122 КК, вчинений Т. щодо П., і за можливість уникнення кримінального переслідування за це посягання вимагав від Т. хабар, який отримав 3 лютого 2011 р. у розмірі 1 тис. 250 доларів США.

Дії Ж., які полягали у спонуканні П. до написання заяви в інтересах Т. про отримання ним тілесних ушкоджень через власну необережність, і були вчинені напередодні одержання хабара, розцінені як зловживання службовим становищем за ознакою заподіяння істотної шкоди державним та громадським інтересам у виді підриву престижу і авторитету органів внутрішніх справ.

У заяві засуджений Ж. стверджував про неоднакове застосування одних і тих самих норм про кримінальну відповідальність щодо розуміння вимагання хабара. На думку автора заяви, у його діях відсутня ця ознака злочину, у зв'язку з цим він просив виключити її з рішення касаційного суду та на підставі ст. 75 КК звільнити його від відбування покарання з випробуванням.

На обґрунтування неоднаковості у правозастосуванні касаційного суду заявник посилався на правову позицію, зазначену в ухвалях колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 6 листопада 2007 р., 28 вересня 2010 р. і 25 листопада 2010 р. та ухвалях колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 квітня 2011 р. та 17 травня 2011 р., у яких за обставин, подібних до інкримінованого йому суспільно небезпечного діяння, кваліфікуюча ознака — вимагання хабара — не застосовувалася.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення прокурора про необхідність задоволення заяви в частині виключення кваліфікуючої ознаки, перевіrivши матеріали справи та матеріали, додані до заяви, обговоривши доводи, зазначені в заяві,

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України встановила таке.

Заява Ж. подана на підставах, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК, і підлягає перегляду Верховним Судом України.

Відповідно до п. 4 примітки до ст. 368 КК вимаганням хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або не вчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть завдати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Із законодавчого визначення розуміння вимагання хабара ця ознака може бути поставлена у вину лише в тому випадку, якщо винна особа з метою одержання хабара, погрожуючи вчиненням або не вчиненням дій, які можуть завдати шкоди, що є визначальним, правам чи законним інтересам того, хто дає хабар, або створює такі умови, за яких особа не повинна була, а вимушена дати хабар із метою запобігання шкідливим наслідкам чи законним інтересам. Тобто, законність прав та інтересів, які хабародавець захищає шляхом дачі хабара, має бути однією із основних і обов'язкових ознак вимагання. На відміну від цього, у разі, якщо хабародавець зацікавлений у незаконній, неправомірній поведінці службової особи, прагне обійти закон, домогтися своїх незаконних інтересів тощо, то вимагання хабара виключається.

У кримінальній справі, в якій заперечується рішення касаційного суду, встановлено, що, хоча Ж. із використанням своїх службових повноважень домагався хабара від Т., але останній, даючи хабар, усвідомлював, що у такий спосіб незаконно уникне кримінального переслідування за злочин, передбачений ч. 1 ст. 122 КК.

У рішеннях, які надані для порівняння, фактичні обставини суспільно небезпечних діянь подібні до діяння, інкримінованого Ж., і отримали кримінально-правову оцінку, що збігається із законодавчим визначенням розуміння хабара.

Правова оцінка фактичної та юридичної підстави кваліфікації діянь, які інкриміновані Ж., у зіставленні з правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь, які надані для порівняння, дають підстави для висновку, що застосування судом касаційної інстанції норми закону про кримінальну відповідальність зроблено неправильно.

За фактичних обставин справи, коли службовою особою вимагає дати їй хабар, а особа, яка його

дає і при цьому усвідомлює, що тим самим незаконно уникає настання для себе негативних наслідків, які б настали за відмови дати його, то такі дії за своїми ознаками не утворюють вимагання хабара.

Відповідно до ч. 2 ст. 400²² КПК, якщо Верховний Суд України установить, що судові рішення у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400¹² цього Кодексу, він скасовує його повністю або частково і приймає нове судові рішення, яке має містити висновок про неправильне застосування норми кримінального закону щодо суспільно небезпечного діяння та обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з цього питання.

Оскільки у цій кримінальній справі Верховний Суд України встановив помилковість висновків суду касаційної інстанції, однак процесуально позбавлений можливості постановити нове судові рішення, то за відсутності іншого

законодавчо визначеного способу забезпечення виконання завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК) змушений застосувати найприйнятніший спосіб захисту порушеного права через відновлення касаційного перегляду, під час якого мали усунути зазначене неправильне застосування норми закону про кримінальну відповідальність.

Доводи заявника про пом'якшення покарання можуть бути розглянуті під час нового касаційного розгляду справи.

З урахуванням зазначеного, керуючись статтями 400²⁰, 400²¹, 400²³ КПК, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України постановила рішення про скасування ухвали колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20 березня 2012 р. щодо Ж. і направлення справи на новий касаційний розгляд.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Суб'єктивне право на земельну ділянку виникає та реалізується на підставах і в порядку, визначених Конституцією України, ЗК України та іншими законами України, що регулюють земельні відносини.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Оскільки садівницьке товариство здійснює свою діяльність на земельній ділянці, вилученій відповідно до вимог ЗК Української РСР 1970 р. за рішенням виконавчого комітету обласної Ради народних депутатів з користування колгоспів, радгоспів та інших землекористувачів і наданій підприємствам та організаціям для розміщення колективних садів, відповідно воно набуло право користування цією земельною ділянкою, і з огляду на положення ст. 3 ЦПК України у нього виникло право на захист порушених прав та інтересів щодо зазначеної земельної ділянки

ПОСТАНОВА

Судової палати у цивільних справах

Верховного Суду України від 6 червня 2012 р.

(в и т я г)

У травні 2005 р. садівницьке товариство «Енергетик» (далі — СТ «Енергетик») звернулося до суду з позовом до Р.І., Р.К., П., К. про визнання недійсними приватизації земельних ділянок, державних актів на право власності на земельні ділянки та договорів купівлі-продажу земельних ділянок і витребування земельної ділянки.

Позивач зазначив, що здійснює свою діяльність на земельній ділянці площею 40,3 га, яка

розташована біля с. Старі Безрадичі Обухівського району Київської області.

Пославшись на те, що під час оформлення права власності на зазначену земельну ділянку йому стало відомо, що рішенням Старобезрадицької сільської ради Обухівського району Київської області (далі — сільрада) від 19 травня 2004 р. без його згоди частину цієї земельної ділянки було передано у власність Р.І., Р.К., П. для ведення садів-

ництва, а пізніше відчужено К., у процесі розгляду справи доповнивши й уточнивши позовні вимоги, просило визнати недійсними приватизацію спірних земельних ділянок, державні акти на право власності на земельні ділянки та договори купівлі-продажу земельних ділянок.

Обухівський районний суд Київської області рішенням від 24 травня 2011 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Київської області від 9 серпня 2011 р. та ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20 жовтня 2011 р., у задоволенні позовних вимог СТ «Енергетик» відмовив.

У заяві про перегляд рішення суду касаційної інстанції СТ «Енергетик» просило скасувати зазначену ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції, пославшись на неоднакове застосування судами касаційної інстанції статей 116, 125 ЗК, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

На обґрунтування заяви СТ «Енергетик» надало ухвалу колегії суддів Верховного Суду України від 19 січня 2011 р. та ухвалу колегії суддів Вищого адміністративного суду України від 18 березня 2009 р., в яких, на думку заявника, по-іншому застосовано зазначені правові норми.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 19 березня 2012 р. цивільну справу за позовом СТ «Енергетик» до Р.І., Р.К., П., К., треті особи — Обухівський районний відділ земельних ресурсів, акціонерно-кредитний банк «Золоті ворота», сільрада, акціонерна енергопостачальна компанія «Київенерго», про визнання недійсними приватизації земельних ділянок, державних актів на право власності на земельні ділянки та договорів купівлі-продажу земельних ділянок і витребування земельної ділянки допущено до провадження Верховного Суду України в порядку гл. 3 розд. V ЦПК.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіrivши за матеріалами справи наведені в заяві СТ «Енергетик» доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК заява про перегляд судових рішень у цивільних справах

може бути подана з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Суди встановили, що рішенням виконавчого комітету Київської обласної Ради народних депутатів від 10 травня 1988 р. № 110 було вилучено земельні ділянки з користування колгоспів, радгоспів та інших землекористувачів і надано їх підприємствам, установам та організаціям, зокрема п/с А-1897 і виробничому енергетичному об'єднанню «Київенерго» (далі — ВЕО «Київенерго»), для розміщення колективних садів.

У 1992 р. п/с А-1897 та ВЕО «Київенерго» отримали державні акти на право користування землею площею 6 та 34,3 га відповідно для колективного садівництва.

Рішенням виконавчого комітету Обухівської районної Ради народних депутатів від 16 квітня 1991 р. зареєстровано статут СТ «Енергетик».

Згідно з протоколом, укладеним між ВЕО «Київенерго» і п/с А-1897 20 листопада 1991 р., вирішено створити об'єднаний колективний сад із передачею СТ «Енергетик» зазначених земельних ділянок загальною площею 40,3 га в безстрокове користування для подальшого розподілу між працівниками цих підприємств і ветеранами.

11 листопада 1994 р. рішенням сільради було надано дозвіл членам СТ «Енергетик» на приватизацію земельних ділянок.

Обухівська районна державна адміністрація Київської області розпорядженням від 25 травня 2003 р. надала дозвіл СТ «Енергетик» на розроблення технічної документації із землеустрою щодо складання державного акта на право приватної власності на землю за рахунок земель загального користування цього товариства.

Рішенням сільради від 19 травня 2004 р. земельні ділянки площею 0,12, 0,12 та 0,02 га, які розташовані на території СТ «Енергетик», передано у власність Р.І., Р.К. та П. відповідно для ведення садівництва. Це рішення було скасовано рішенням сільради від 22 серпня 2005 р.

22 вересня 2004 р. на підставі рішення сільради від 19 травня 2004 р. зазначені особи одержали державні акти на право власності на земельні ділянки загальною площею 0,26 га, які 12 квітня 2005 р. придбала К. за договорами купівлі-продажу, у зв'язку із чим державні акти було анульовано та видано К. державний акт на право власності на спірну земельну ділянку площею 0,26 га.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог СТ «Енергетик» про визнання недійсними приватизації земельних ділянок, державних актів на право власності на земельні ділянки та договорів купівлі-продажу земельних ділянок і витребування земельної ділянки, суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, дійшов висновку про те, що в позовача не виникло право на захист порушених прав у розумінні ст. 3 ЦПК, оскільки він не набув права користування спірною земельною ділянкою відповідно до вимог статей 116, 125 ЗК.

Однак із цим висновком судів погодитися не можна з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Суб'єктивне право на земельну ділянку виникає та реалізується на підставах і в порядку, визначених Конституцією, ЗК та іншими законами України, що регулюють земельні відносини.

Згідно із ч. 4 ст. 13 Конституції держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, їх рівність перед законом. Основний Закон України гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю відповідно до закону (ст. 41).

Чинний ЗК є одним із таких законів, норми якого встановлюють підстави набуття права на землю шляхом передачі земельних ділянок у власність або надання їх у користування (ч. 2 ст. 116). Однак громадяни і юридичні особи не можуть втрачати раніше наданого їм права користування земельною ділянкою.

ЗК 1970 р., який був чинним на час прийняття рішення виконавчим комітетом Київської обласної Ради народних депутатів про вилучення спірної земельної ділянки з користування колгоспів, радгоспів та інших землекористувачів і надання її п/с А-1897 та ВЕО «Київенерго» для розміщення колективних садів, встановлював безстрокове і тимчасове користування землею (ст. 15). Землекористувачами визначалися: колгоспи, радгоспи, інші сільськогосподарські державні, кооперативні, громадські підприємства, організації і установи; промислові, транспортні, інші несільськогосподарські державні, кооперативні, громадські підприємства, організації та установи; громадяни СРСР (ст. 13).

Згідно зі ст. 16 ЗК 1970 р. надання земельної ділянки, що є в користуванні, іншому землекористувачеві провадиться тільки після вилучення

даної ділянки в порядку, передбаченому статтями 37—41 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 51 ЗК 1970 р. підприємствам, організаціям і установам можуть надаватися земельні ділянки для колективного садівництва та городництва в порядку і на умовах, встановлюваних законодавством Союзу РСР і Української РСР.

За змістом ст. 135 цього Кодексу земельні ділянки для колективного садівництва надаються підприємствам, організаціям, установам із земель державного запасу і земель державного лісового фонду, не вкритих лісом або зайнятих малоцінними лісовими насадженнями, в межах зелених і приміських зон міст та інших населених пунктів з урахуванням перспективного розширення території населених пунктів, а також за межами цих зон або за межами населених пунктів, що не мають приміських і зелених зон. У разі відсутності зазначених земель для колективного садівництва можуть надаватися, як виняток, черезсмужні, дрібноконтурні ділянки, непридатні землі, що не можуть бути використані в громадському господарстві колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств.

Надання земель для колективного садівництва провадиться Радою Міністрів Української РСР, виконавчими комітетами обласних, районних (міських) Рад народних депутатів у межах їх компетенції.

Статтю 136 ЗК 1970 р. передбачено, що земельні ділянки, зайняті колективними садами, знаходяться в користуванні садівницьких товариств, що організуються при підприємствах, організаціях, установах, яким у встановленому порядку надано ці земельні ділянки.

Садівницькі товариства використовують ці ділянки відповідно до цілей, визначених їх статутом, зареєстрованим виконавчим комітетом районної (міської) Ради народних депутатів, на території якої знаходиться садівницьке товариство.

ЗК 1990 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Законом від 13 березня 1992 р. № 2196-ХІІ) закріпив право колективної і приватної власності громадян на землю, зокрема право кооперативів громадян Української РСР на отримання земельних ділянок для ведення колективного садівництва.

Отже, підставою для виникнення права на земельну ділянку є відповідний юридичний факт. У чинному ЗК серед підстав набуття права на землю громадянами та юридичними особами немає оформлення чи переоформлення прав на земельні ділянки.

У справі, яка переглядається, установивши, що СТ «Енергетик» користується спірною зе-

мельною ділянкою на підставі відповідного рішення ВЕО «Київенерго» і п/с А-1897 про створення садівницького товариства, суди дійшли помилкового висновку про те, що в СТ «Енергетик» не виникло право на захист порушених прав та інтересів щодо цієї земельної ділянки на підставі ст. 3 ЦПК.

Суд касаційної інстанції, погодившись із таким висновком судів попередніх інстанцій щодо відсутності права в СТ «Енергетик» — землекористувача на звернення до суду за захистом своїх порушених прав, не врахував зазначеної вимоги закону та не застосував до спірних правовідносин норми ЗК 1970 р., які були чинними на час вилучення й надання спірної земельної ділянки садівницькому товариству.

Саме таку правову позицію висловила колегія суддів Верховного Суду України як суду касаційної інстанції в ухвалі від 19 січня 2011 р., яку СТ «Енергетик» надало на підтвердження неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права в подібних правовідносинах.

Отже, суди касаційної інстанції неоднаково застосували одну і ту саму норму матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, і відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК є підставою для скасування ухвали колегії суддів судової

палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20 жовтня 2011 р. та направлення справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Що стосується наданої СТ «Енергетик» ухвали колегії суддів Вищого адміністративного суду України від 18 березня 2009 р., то вона не є прикладом неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, оскільки ця ухвала постановлена у справі за спором, що виник між Р.І., Р.К., П. та сільрадою (третя особа — СТ «Енергетик») щодо правомірності скасування рішення сільради про виділення та передачу земельних ділянок у приватну власність, на підставі яких було видано державні акти на право власності на земельні ділянки, законність яких оспорювало СТ «Енергетик».

Керуючись п. 1 ст. 355, п. 1 ч. 1 ст. 360³, ч. 1 ст. 360⁴ ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України заяву СТ «Енергетик» задовольнила: ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20 жовтня 2011 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файлу .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1.5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковане на фотопапері без тиснення або записане на електронному носії (формат відповідного файлу .jpg, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі у місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Відповідно до вимог ВАК наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постанов-

ка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри вузу чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначати прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліогра-

фічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виносков має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомчих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише в разі, коли буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням із автором.

А.Г. Ярема,
заступник Голови
Верховного Суду України—
секретар Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
діяльності Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України

S u m m a r y

The article deals with studying the notion of "different application by courts of the law" as the grounds to lodge a request to the Supreme Court of Ukraine. Having analyzed the judicial practice of the highest judicial body in the system of general courts, the authors identified the main structural elements of this notion. It is also proposed to improve the existing laws with the purpose to facilitate access to the court

Неоднакове застосування закону судами як підстава звернення до Верховного Суду України

З огляду на конституційний статус Верховного Суду України реалізація ним повноважень щодо перегляду судових рішень з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права (кримінального закону) у подібних правовідносинах або стосовно подібних суспільно небезпечних діянь посідає особливе місце у механізмі конституційно-правових гарантій права на справедливий суд, є важливим правовим засобом захисту прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб.

Одну з найважливіших проблем судочинства становить сукупність складних теоретичних та практичних питань, пов'язаних із необхідністю задоволення постійної потреби у реальному впровадженні єдиних підходів до однакового та правильного застосування чинного законодавства усіма правомочними суб'єктами, у тому числі й судами загальної юрисдикції. До того ж динамічна зміна — це невід'ємна та об'єктивно зумовлена характеристика властивість законодавства як правової категорії. На цьому тлі уніфікація правозастосування являє собою доволі ефективний засіб забезпечення законності як однієї з основних засад судочинства, є невід'ємним атрибутом процесу утвердження принципу верховенства права.

Різні аспекти зазначеної вище проблеми були предметом досліджень таких науковців, як С.Д. Владиченко, В.В. Король, В.А. Кройтор, Д.В. Кухнюк, В.І. Чорнобук, М.А. Латишева, Л.В. Мединська, М.І. Сірий та ін.

Оскільки не вирішеною частиною загальної проблеми є недостатня теоретична дослідженість поняття «неоднакове застосування закону», то мета цієї статті — з'ясування на основі аналізу практики Верховного Суду України структурних елементів згаданого поняття, а також підготовки пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Вирішення зазначеного питання має важливе прикладне значення, тому що безпосередньо впливає на практичне впровадження конституційних гарантій прав та свобод людини і громадянина, а також з огляду на можливість їх реалізації суб'єктами права та втілення конституційного обов'язку органів державної влади, в тому числі й суду, діяти не інакше, як на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Таким чином, потреба у чіткому розумінні поняття «неоднакове застосування закону» є актуальною передусім для:

— суб'єктів права на звернення до Верховного Суду України щодо перегляду судових рішень з підстав неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права (кримінального закону);

— вищих спеціалізованих судів, які вирішують питання про наявність неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й

тієї ж норми матеріального права в аналогічних правовідносинах стосовно заяв, що подаються до Верховного Суду України;

— Верховного Суду України як ексклюзивного суб'єкта розгляду відповідних звернень по суті.

Незважаючи на те, що неоднакове застосування закону судами є підставою для звернення до Верховного Суду України, у чинному законодавстві немає визначення ані зазначеного поняття в цілому, ані його складових

До суб'єктів, уповноважених безпосередньо інтерпретувати поняття «неоднакове застосування закону», а також офіційно встановлювати такий, що має правові наслідки, факт наявності (відсутності) неоднаковості, належать суди загальної юрисдикції — вищі спеціалізовані суди (на стадії вирішення питання про допуск заяви про перегляд судових рішень до Верховного Суду України) та Верховний Суд України (на стадії розгляду такої заяви по суті).

Незважаючи на те, що неоднакове застосування закону судами є підставою для звернення до Верховного Суду України, у чинному законодавстві немає визначення ані зазначеного поняття в цілому, ані його складових. Це зумовлює необхідність мінімізації цих прогалин шляхом формування компетентними судами відповідних правових позицій у власних судових актах. Адже встановлення факту наявності зазначеної підстави має дуже важливе процесуальне значення, оскільки є не лише необхідною передумовою правозахисту, а й складовою його процедури.

У лінгвістичному аспекті поняття «неоднаковий» означає «відмінний від іншого (інших), який не збігається з іншим (іншими); різний»¹. Синонімами поняття «різний» (у значенні «позбавлений схожості, однаковості») є «відмінний», «несхожий», «неоднаковий», «розбіжний»².

Основні складові, що дають змогу з'ясувати правову суть цього поняття, містяться у п. 1 ст. 111¹⁶ Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК), п. 1 ч. 1 ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства України, п. 1 ч. 1 ст. 400¹² Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі — КПК), п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК).

Попри незначні редакційні відмінності у тексті цих норм, аналіз їхніх положень дає можливість виокремити спільні (загальні) елементи

системи, жорстка та комплексна сукупність яких і становить зміст поняття «неоднакове застосування норм матеріального права (кримінального закону) судом (судами) касаційної інстанції» з деякими винятками щодо сфери застосування,

зумовленими особливостями кримінального процесу:

— складова діяльності уповноваженого суб'єкта

— прояв у вигляді застосування як специфічної форми реалізації правових норм, що здійснюється від імені держави і є обов'язковим для тих, кому адресований конкретний акт правозастосування;

— ексклюзивний суб'єкт застосування — суд (суди) касаційної інстанції;

— предмет застосування — одні й ті самі норми матеріального права (адміністративний, господарський та цивільний процеси), одні й ті самі норми кримінального закону (кримінальний процес);

— чинність акта правозастосування — необхідність наявності у судового рішення суду касаційної інстанції законної сили;

— сфера застосування — подібні правовідносини (адміністративний, господарський та цивільний процеси), подібні суспільно небезпечні діяння, крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності (кримінальний процес);

— процесуальні наслідки застосування судом (судами) касаційної інстанції — ухвалення рішень за змістом судових рішень.

Разом з цим для комплексного визначення складових зазначеного поняття слід додатково вдатися до аналізу судових актів Верховного Суду України, у яких деталізуються критерії неоднаковості застосування норм матеріального права (кримінального закону) судом (судами) касаційної інстанції.

Як зазначалося вище, наслідок діяльності суду касаційної інстанції має втілюватися у вигляді безпосереднього застосування норми матеріального права, як певного акту, сукупності дій, спрямованих на досягнення результату. Верховний Суд України пов'язує таку діяльність, зокрема, із необхідністю:

— перевірки правильності «застосування судом першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права»³;

¹ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Укл. і гол. редактор В.Т. Бусел. — К., 2007. — С. 767.

² Див.: Словник синонімів української мови: В 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. — К., 1999—2000. — Т. 2. — С. 528.

³ Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 14 лютого 2012 р. у справі № 3-1rc12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21839998>

— «розв'язання спору по суті», але не з «ви-
рішенням питання про порушення позивачем
строків апеляційного оскарження»⁴ тощо;

— власне «тлумачення конфліктної норми
права» на основі застосування всіх допусти-
мих прийомів для точного і повного розкриття
змісту її положень, а не лише врахування того чи
іншого факту, «установленого судами попередніх
інстанцій»⁵;

— наявності «іншого, ніж у справі, що розгля-
дається, тлумачення»⁶ норми, «різного, відмін-
ного, несхожого тлумачення, розуміння точного
змісту (суті) норми кримінального закону»⁷.

Предметом неоднакового застосування можуть бути виключно одні й ті самі норми матеріального права та кримінального закону

Судове рішення, надане на підтвердження
неоднакового застосування судом касаційної
інстанції норм матеріального права, має місти-
ти «протилежні висловленим у справі, яка роз-
глядається, висновки касаційного суду щодо за-
стосування цих норм»⁸. Як бачимо, йдеться про
одні й ті ж норми. В одному із судових рішень
Верховний Суд України вказав на те, що у нада-
них заявником судових рішеннях суд касаційної
інстанції, вирішуючи спори про відшкодуван-
ня шкоди, завданої злочинами, виходив із поло-
жень ч. 1 ст. 1166 Цивільного кодексу України
(далі — ЦК). Однак у цих судових рішеннях не-
має висновків щодо застосування статей 130,
134, 136 Кодексу законів про працю України (да-
лі — КЗпП), на підставі яких і заявлено позов у
справі, що переглядається. «Таке неоднакове за-
стосування судами касаційної інстанції до подіб-
них правовідносин різних норм КЗпП та ЦК не
може бути підставою для задоволення заяви,
оскільки справу, яка переглядається, суд обґрун-
товано розглянув за визначеними позивачем під-
ставами, передбаченими ст. 130, п. 3 ч. 1 ст. 134,
ч. 4 ст. 136 КЗпП, і посилання в заяві заступника
Генерального прокурора України на необхідність
перегляду цієї справи з підстав, передбачених
ст. 1166 ЦК, не ґрунтується на змісті позовних
вимог про відшкодування шкоди, завданої керів-
ником під час виконання трудових обов'язків, а

не про відшкодування шкоди за недоговірними
зобов'язаннями»⁹. Тобто предметом неоднаково-
го застосування можуть бути виключно одні й ті
самі норми матеріального права та кримінально-
го закону.

Відповідно, неоднакового застосування не бу-
де, якщо суди касаційної інстанції застосували
«різні норми матеріального права»¹⁰, «різні нор-
мативно-правові акти, що виключає можливість
усунути розбіжності в їх застосуванні»¹¹, різні
міжнародні угоди (наприклад, в одній справі бу-
ло застосовано положення Конвенції між Урядом
України і Урядом Французької Республіки про

уникнення подвійного
оподаткування та попе-
редження податкових
ухилень стосовно по-
датків на доходи і майно від 30 січня 1997 р. та
Конвенції між Урядом України і Швейцарською
Федеральною Радою про уникнення подвійного
оподаткування стосовно податків на доходи і на
капітал від 30 жовтня 2000 р., а в іншій справі,
рішення в якій були надані як приклад неодна-
кового застосування норм матеріального пра-
ва, — положення Конвенції між Урядом України
і Урядом Латвійської Республіки про уникнення
подвійного оподаткування та попередження по-
даткових ухилень стосовно податків на дохід і на
майно від 21 листопада 1995 р., Угоди між Урядом
України і Урядом Російської Федерації про уник-
нення подвійного оподаткування доходів і майна
та попередження ухилень від сплати податків від
8 лютого 1995 р.¹²).

Як засвідчує судова практика, норма мате-
ріального права як предмет остаточного право-
тлумачення Верховним Судом України має бу-
ти не лише складовою матеріального закону, а й
мати матеріальний характер. Так, відмовляючи у
задоволенні заяви про перегляд судових рішень з
підстав неоднакового застосування судом касацій-
ної інстанції одних і тих самих норм матеріального
права, зокрема ст. 82 Закону від 21 квітня 1999 р.
№ 606-XIV «Про виконавче провадження», що
потягло ухвалення різних за змістом судових рі-
шень у подібних правовідносинах, Верховний Суд
України зазначив, що «за змістом указана норма
носить процесуальний характер, оскільки пе-
редбачає визначені законодавством процедури

⁴ Постанова Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 21-104a11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17914323>

⁵ Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 13 березня 2012 р. у справі № 21-560во10 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22547644>

⁶ Постанова Верховного Суду України від 7 травня 2012 р. у справі № 21-113a12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24976341>

⁷ Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами роз-
гляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України,
за I півріччя 2012 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001700-12>

⁸ Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від
2 жовтня 2012 р. у справі № 21-296a12 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26497392>

⁹ Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 жовтня
2012 р. у справі № 6-92ц12 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26457847>

¹⁰ Постанова Верховного Суду України від 23 травня 2011 р. у справі № 6-5ц11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16571783>

¹¹ Постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-127a11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17914341>

¹² Див.: Постанова колегії суддів Судової палати в адміністративних справах від 13 березня
2012 р. у справі № 21-465во10 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22547639>

оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби»¹³.

Коли йдеться про одну і ту саму норму, мається на увазі не лише відповідне положення пункту, підпункту, статті чи її частини, а й одна і та ж їх редакція, тобто без внесення змін, доповнень тощо. Так, Верховний Суд України не встановив неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права з огляду на те, що «в одному випадку суд застосовував норму права в редакції до внесення в неї змін, а в іншому — після»¹⁴.

Порушуючи в заяві про перегляд рішення суду касаційної інстанції питання про скасування рішення, заявник насамперед повинен чітко зазначити відповідні підстави для такого скасування.

Однією з типових помилок, яких припускаються заявники при зверненні до Верховного Суду України, є неврахування ними того, що така підстава для перегляду судових рішень, як неоднакове застосування судом касаційної інстанції норм процесуального права, процесуальним законодавством не передбачена. Отже, у заяві необхідно не лише вказати на конкретні різні за змістом судові рішення, в яких неоднаково застосовано одні й ті самі норми матеріального права у подібних правовідносинах, а й зазначити, у чому саме полягає різне застосування норм, які саме норми матеріального права суд застосував неоднаково, а також довести подібність правовідносин.

Якщо ухвала суду касаційної інстанції «не містить правової позиції щодо спірних правовідносин», а лише вказує на допущені судами першої та апеляційної інстанцій порушення норм процесуального права та необхідність їх усунення для правильного вирішення спору, вона не може бути прикладом неоднакового застосування судом касаційної інстанції норм матеріального права¹⁵. Також саме по собі фактичне встановлення Верховним Судом України факту неправильно застосування судом касаційної інстанції норм матеріального права не впливає на наявність передбачених процесуальним законом підстав для скасування рішення¹⁶.

Згідно з практикою найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції визнаються такими, що свідчать про неоднакове застосування судом норм процесуального права (і, відповідно, не підлягають перегляду

Верховним Судом України), судові акти судів касаційної інстанції, які, зокрема, стосуються:

— визначення юрисдикції адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ¹⁷ або «процесуального порядку вирішення справ та визначають різну юрисдикцію для їх розгляду в судовому порядку» (наприклад, адміністративну та цивільну)¹⁸;

— розбіжностей у застосуванні норм права, «якими регулюються питання підвідомчості справ»¹⁹;

— визначення меж «повноважень адміністративного суду при перевірці правильності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень» (зокрема, щодо різних позицій судів касаційної інстанції стосовно наявності у суб'єкта владних повноважень при обґрунтуванні правильності свого рішення права посилається в суді також і на ті норми права, які не враховувалися ним при ухваленні оспорюваного рішення)²⁰;

— припинення провадження у справі з підстав, передбачених процесуальним законом²¹;

— застосування норми процесуального права, закріпленої у ч. 4 ст. 117 ГПК, якою встановлюється порядок та підстави визнання наказу господарського суду таким, що не підлягає виконанню²².

Також визнаються такими, що стосуються правильності застосування судом касаційної інстанції норм процесуального права, доводи заявників, зокрема, щодо:

— обов'язку суду касаційної інстанції перевіряти правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального й процесуального права і правової оцінки обставин у справі²³;

— визначення судами належного способу повідомлення боржника про підвищення процентної ставки за кредитом та отримання на це згоди боржника²⁴;

— визначення судами дійсної вартості спірного майна або частки у майні²⁵ (у такому випадку

¹⁷ Див.: Постанова Верховного Суду України від 7 травня 2012 р. у справі № 21-296а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24704769>

¹⁸ Див.: Постанова Верховного Суду України від 28 лютого 2011 р. у справі № 6-1цс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14222486>

¹⁹ Див.: Постанова Верховного Суду України від 21 лютого 2011 р. у справі № 3-6рс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14367328>

²⁰ Див., напр.: Постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-137а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17914345>; Постанова Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 21-72а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17316899>

²¹ Див.: Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 14 лютого 2012 р. у справі № 3-1рс12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21839998>

²² Див.: Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 27 березня 2012 р. у справі № 3-21рс12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22547693>

²³ Див.: Постанова колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 17 квітня 2012 р. у справі № 21-55а12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24068102>

²⁴ Див.: Постанова Верховного Суду України від 13 лютого 2012 р. у справі № 6-102цс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21840023>

²⁵ Див.: Постанова Верховного Суду України від 30 січня 2012 р. у справі № 6-90цс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21438539>

¹³ Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 жовтня 2012 р. у справі № 6-84цс12 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27226083>

¹⁴ Постанова колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 10 квітня 2012 р. у справі № 21-72а12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24068099>

¹⁵ Див.: Постанова Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 6-15цс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16571732>

¹⁶ Див., напр.: Постанова Верховного Суду України від 21 лютого 2011 р. у справі № 3-2рс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14367317>

доводи фактично зводяться до порушень процесуальних норм права, оскільки стосуються процесуальних дій суду щодо оцінки доказів);

— належності й допустимості доказів, а також оцінки доказів, які отримані суб'єктом владних повноважень з порушенням вимог закону²⁶;

— фактичного посилення на неповне з'ясування обставин справи²⁷;

— заперечення фактичних обставин справи, зокрема, стосовно доведеності інкримінованих злочинних наслідків²⁸.

Верховний Суд України не наділений повноваженнями суду касаційної інстанції і переглядає рішення судів загальної юрисдикції виключно з підстав та в порядку, що визначені процесуальним законодавством. Зокрема, він не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, досліджувати достовірність чи недостовірність доказів у справі, вирішувати питання про перевагу одних доказів над іншими, перевіряти правильність застосування судами касаційної інстанції норм процесуального права. Наприклад, ним була визнана такою, що не підлягає задоволенню, заява Генерального прокурора України, який «фактично просив визнати оскаржувану постанову незаконною в зв'язку з тим, що Вищий господарський суд України під час перегляду справи в касаційному порядку на порушення вимог статті 111⁷ ГПК вдався до переоцінки доказів, які містяться в матеріалах справи»²⁹.

Судове рішення, що подається на підтвердження неоднакового застосування норм матеріального права (кримінального закону), не може стосуватися предмета й меж перегляду Верховним Судом України, оскільки останні відповідно до положень процесуального законодавства визначаються на етапі подання заяви про перегляд судового рішення і допуску справи вищими спеціалізованими судами до провадження Верховного Суду України.

Як приклад неоднакового застосування норми може бути зазначено лише чинне рішення суду касаційної інстанції. Так, відмовляючи у задоволенні заяви про перегляд судового рішення, Верховний

Суд України зазначив, що постановою колегії суддів Вищого господарського суду України, на яку зроблено посилання для підтвердження підстав, установлених п. 1 ст. 355 ЦПК, була скасована постановою Верховного Суду України, що свідчить про те, що заявники «не довели про наявність судових рішень судів касаційної інстанції у випадках, коли ці суди при розгляді двох чи більше справ за тождешних предмета спору, підстав позову та за аналогічних обставин і однакового регулювання нормами матеріального права спірних правовідносин дійшли протилежних висновків щодо заявлених позовних вимог»³⁰.

Конституційний Суд України не належить до системи судів загальної юрисдикції, а є єдиним органом конституційної юрисдикції. Отже, будь-яке його рішення «не є рішенням суду касаційної інстанції й відповідно на нього не може здійснюватися посилання на підтвердження підстави»³¹, установлені процесуальним законом для подання заяв до Верховного Суду України. На нашу думку, такий підхід можна застосувати і щодо рішень міжнародних судових установ, юрисдикція яких визнана Україною (якщо, наприклад, поставлено питання про неоднакове застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Верховний Суд України не наділений повноваженнями суду касаційної інстанції і переглядає рішення судів загальної юрисдикції виключно з підстав та в порядку, що визначені процесуальним законодавством

Також не можуть слугувати підтвердженням неоднакового правозастосування судові акти Верховного Суду України, постановлені ним не як судом касаційної інстанції, а в порядку перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами відповідно до ст. 353 ЦПК в редакції, яка була чинною до 22 жовтня 2010 р.³²

Інформаційні листи судів касаційної інстанції не є судовими рішеннями, а тому також не належать до числа тих джерел, якими може підтверджуватися факт неоднакового застосування норми матеріального права³³.

Невід'ємною складовою досліджуваної підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України є сфера застосування норми — подібні

²⁶ Див.: Постанова Верховного Суду України від 16 січня 2012 р. у справі № 21-409а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21355212>

²⁷ Див.: Постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 3-30rc11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16938296>

²⁸ Див.: Постанова Верховного Суду України від 6 лютого 2012 р. у справі № 5-29кc11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22204852>

²⁹ Постанова Верховного Суду України від 23 травня 2011 р. у справі № 3-32rc11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16062635>

³⁰ Постанова Верховного Суду України від 28 березня 2011 р. у справі № 6-6сc11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15090145>

³¹ Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 травня 2012 р. у справі № 6-39сc12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24528566>

³² Див.: Постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 17 жовтня 2012 р. у справі № 6-104сc12 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26811746>

³³ Див., напр.: Постанова Верховного Суду України від 30 січня 2012 р. у справі № 21-437а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21438502>

правовідносини (адміністративний, господарський та цивільний процеси) та подібні суспільно небезпечні діяння (кримінальний процес).

Ухвалення судом касаційної інстанції різних за змістом судових рішень, «однак у різних правовідносинах»³⁴, не є ознакою того, що норму матеріального права застосовано неоднаково. Це ж саме стосується і правовідносин, що «мають зовсім інший характер», тобто пов'язані з різними позовними вимогами у різних справах³⁵.

Обставини кожної конкретної справи мають визначальний вплив на зміст правовідносин, подібність яких у різних рішеннях суду касаційної інстанції перевіряється Верховним Судом України

У кримінальному процесі на предмет подібності в розумінні п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК оцінюються сутнісні, якісні ознаки суспільно небезпечних діянь, їх об'єктивна та суб'єктивна сторони. У судовій практиці подібними вважаються «два і більше (не менше двох) різних, але схожих між собою суспільно небезпечних діянь, які мають спільні риси, ознаки (схожі за суб'єктивним складом, об'єктивною стороною, формою вини, наслідками тощо)»³⁶. Проте посилання в заяві про перегляд на два рішення суду касаційної інстанції, які постановлені не щодо двох суспільно небезпечних діянь, а стосовно одного і того самого діяння й щодо однієї і тієї самої особи, унеможливує перевірку Верховним Судом України однаковості застосування норм кримінального закону через процедуру порівняння³⁷.

Обставини кожної конкретної справи мають визначальний вплив на зміст правовідносин, подібність яких у різних рішеннях суду касаційної інстанції перевіряється Верховним Судом України. Проведення такої перевірки можливе лише за умови, що рішення суду касаційної інстанції, на яке посилається заявник як на доказ неоднакового застосування правової норми, обов'язково містить такі необхідні дані, як «установлені судом фактичні обставини» та «матеріально-правове регулювання» відповідних відносин³⁸.

Разом з цим перевірка правильності встановлення тих чи інших обставин справи судами нижчих інстанцій до компетенції найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не належить.

За своєю структурою подібність правовідносин означає тотожність:

— предмета спору, підстав позову, змісту позовних вимог, установлених судом фактичних обставин та однакового матеріально-правового регулювання спірних правовідносин³⁹;

— об'єкта і предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм (зокрема, часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни відповідних правовідносин)⁴⁰.

Подібність правовідносин перебуває у прямій залежності від подібності між собою обставин справи заявника та обставин у справах, на рішення в яких він посилається. Серед прикладів неоднаковості фактичних обставин у різних справах можна зазначити, зокрема, такі:

— суд касаційної інстанції в одному випадку визнав позовні вимоги обґрунтованими, а в іншому — зазначив про безпідставність аналогічних позовних вимог⁴¹;

— в одному випадку, вирішуючи спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання дітей, яким виповнилося по 11 років, суди виходили з рівності прав та обов'язків матері й батька стосовно дітей, принципу 6 Декларації прав дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. (далі — Декларація), та вимог положень ч. 2 ст. 160, ст. 161 Сімейного кодексу України (далі — СК), за якими місце проживання дитини, що досягла 10 років, визначається за спільною згодою батьків і самої дитини, та, враховуючи особисте добровільне побажання малолітніх дітей проживати разом із батьком, дійшли висновку про наявність підстав для визначення місця проживання цих дітей з батьком. Разом із тим у справах, на рішення в яких як на приклад неоднакового застосування судами касаційної інстанції принципу 6

³⁴ Див.: Постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2011 р. у справі № 6-7ц10 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14223174>

³⁵ Див., напр.: Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 липня 2012 р. у справі № 6-59ц12 // <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/244e39786744f00c2257a3a00238c70?OpenDocument>

³⁶ Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України, за 1 півріччя 2012 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001700-12>

³⁷ Див.: Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 червня 2012 р. у справі № 5-4к12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25609343>

³⁸ Див., напр.: Постанова колегії суддів Судової палати у цивільних справах та Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 15 лютого 2012 р. у справі № 6-94ц11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21840080>

³⁹ Див.: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 вересня 2011 р. № 11 «Про судову практику застосування статей 353—360 Цивільного процесуального кодексу України» (п. 6) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-11>

⁴⁰ Див.: Окрема думка судді Верховного Суду України Я.М. Романюка у справі № 6-30ц12 (постанова Верховного Суду України від 28 травня 2012 р.) // <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/815611d2da33d287c2257a2a00325d0b?OpenDocument>

⁴¹ Див.: Постанова Верховного Суду України від 12 березня 2012 р. у справі № 21-376а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22547644>

Декларації послалася заявниця, виник спір про визначення місця проживання дітей, що не досягли 10 років, вирішуючи який, суди виходили з установлених ними фактів і загальних положень ч. 1 ст. 160, ст. 161 СК та принципу 6 Декларації⁴²;

— в одній справі суди встановили, що виготовлена позивачем продукція є підакцизною, і за таких обставин вони визнали правомірними рішення податкового органу щодо визначення позивачу податкового зобов'язання зі сплати акцизного збору, а в іншій — встановили, що продукція, яку виготовляв і реалізовував позивач, не є підакцизною, а тому дійшли висновку про безпідставність нарахування податкових зобов'язань зі сплати акцизного збору⁴³;

— в одному випадку «внаслідок внесення змін до кредитного договору та зміни графіка погашення кредиту, на які поручитель згоди не дав, відбулося збільшення обсягу його відповідальності, що є підставою для припинення поруки в порядку ч. 1 ст. 559 ЦК», а в іншому — «внесення змін до кредитного договору, унаслідок яких збільшено обсяг відповідальності поручителя, відбулося за згодою останнього, тому порука, якою забезпечено зобов'язання боржника, не припинилася»⁴⁴;

— в одній справі задоволення позову в частині визнання протиправним пункту вимоги щодо включення до розрахунку прогнозованих витрат суми амортизаційних відрахувань, нарахованих на основні засоби, що придбані за рахунок бюджетних коштів, базувалося на встановленні судами факту, що Міністерство вугільної промисловості України при визначенні позивачу розміру державної підтримки не врахувало суми амортизаційних відрахувань, здійснених на основні засоби, придбані за бюджетні кошти. В іншій справі відмова позивачеві у задоволенні позову в частині визнання протиправним вимоги КРУ щодо повернення бюджетних коштів ґрунтувалася на встановленні судами того, що суми амортизаційних відрахувань на обладнання, яке придбане за рахунок бюджетних коштів, були враховані в прогнозовані витрати із собівартості готової товарної вугільної

продукції, визначені Міністерством вугільної промисловості України⁴⁵.

Обставини у справах, рішення в яких порівнюються, мають бути не тільки подібними, а й однаковими за своєю суттю. Так, зіставивши фактичні обставини у справах, в одному із судових рішень Верховний Суд України зазначив, що «хоча ці обставини за зовнішнім проявом до певної міри чимось схожі між собою, й попри те, що до них була застосована одна й та ж норма кримінального закону, проте вони різні (неоднакові) за своїм змістом, дійсним перебігом подій та, що головне, за їх наслідками. Ця несхожість не викликала різного застосування чи тлумачення кримінального закону, а звідси не зумовлює необхідності втручатися в оспорене судове рішення, а саме визнати його незаконним, наводити обґрунтування його помилковості та ухвалювати нове судове рішення»⁴⁶.

Процесуальним наслідком неоднакового застосування судами касаційної інстанції норм матеріального права (кримінального закону) є ухвалення різних за змістом судових рішень

До обставин справи, однаковість яких перевіряється Верховним Судом України, належить привід виникнення спору (зокрема, відмінними обставинами визнано виникнення спорів у справах за позовами до органу місцевого самоврядування з таких приводів: а) щодо тривалого затягування вирішення питання про передачу земельної ділянки для експлуатації та обслуговування житлового будинку; б) щодо правомірності дій із розгляду земельних питань, у тому числі питання щодо надання згоди або відмови на розроблення проектів відведення земельних ділянок, не на пленарних засіданнях)⁴⁷.

Процес порівняння судових рішень, доданих на підтвердження неоднакового правозастосування, на предмет перевірки тотожності предмета позову не завершується одним лише встановленням факту подібності правовідносин. Адже в рамках певного виду правовідносин коло потенційних приводів виникнення спору є досить широким, що об'єктивно зумовлює і відмінність у предметах позовів. Наприклад, Верховним Судом України було встановлено нетотожність позовів у справі, що розглядалася, та у справах,

⁴² Див.: Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 грудня 2012 р. у справі № 150ц12 // [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/61a3e38d446b9aeca257ad80024c383/\\$FILE/6-150%D1%86%D1%8112.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/61a3e38d446b9aeca257ad80024c383/$FILE/6-150%D1%86%D1%8112.doc)

⁴³ Див.: Постанова Верховного Суду України від 6 березня 2012 р. у справі № 21-602во10 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22204841>

⁴⁴ Див.: Постанова Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. у справі № 6-13ц12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24704772>

⁴⁵ Див.: Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 1 жовтня 2012 р. у справі № 21-284а12 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26497385>

⁴⁶ Постанова Верховного Суду України від 6 лютого 2012 р. у справі № 5-29к11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22204852>

⁴⁷ Див.: Постанова колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 12 червня 2012 р. у справі № 21-183а12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24976381>

рішення у яких були надані для порівняння (див. табл.).

У подібних правовідносинах спільним для різних справ може бути предмет позову. Разом з цим неоднаковість підстав звернення до суду може зумовлюватися неоднаковістю обставин, якими позивачі обґрунтовують свої вимоги, і відповідно неоднаковістю норм матеріального права, які в подальшому застосовують суди касаційної інстанції під час вирішення справ, що, в свою чергу, виключає можливість задоволення Верховним Судом України відповідної заяви⁴⁸.

Процесуальним наслідком неоднакового застосування судами касаційної інстанції норм матеріального права (кримінального закону) є ухвалення різних за змістом судових рішень.

Як підстава для перегляду правове значення має не текстуальна нетотожність різних судових рішень, а їх різний зміст у значенні «сутність, внутрішня особливість чого-небудь; певні

властивості, характерні риси, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів і т. ін.»⁴⁹.

У разі, коли причиною відмінності змісту судових рішень є «інші предмети позовів»⁵⁰, «наявність інших фактичних обставин справи та характер правовідносин»⁵¹ і при цьому застосовано неоднакові норми матеріального права, різний зміст судових рішень правового значення не має. Ухвалення різних за змістом судових актів у подібних правовідносинах може зумовлюватися «різними обставинами справ та доказами»⁵², що також не є ознакою неоднакового застосування норм законодавства. Якщо фактичні обставини та матеріально-правові підстави для ухвалення судових рішень у різних справах не є тотожними, то й зміст цих рішень буде різнитися, що «не може свідчити про неоднакове застосування судом

⁴⁸ Див., напр.: Постанова Верховного Суду України від 23 травня 2011 р. у справі № 6-10цс11// <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16571723>

⁴⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови. — С. 467.

⁵⁰ Постанова Верховного Суду України від 30 травня 2012 р. у справі № 6-18цс12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24704775>

⁵¹ Див., напр.: Постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-33а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17914378>

⁵² Постанова Верховного Суду України від 28 лютого 2011 р. у справі № 6-2цс11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14222643>

Предмет позову у справі, що розглядалася	Предмет позову у справах, рішення у яких були надані для порівняння
Відшкодування моральної шкоди колишньому працівнику міліції у зв'язку з невикплатою йому страхової суми внаслідок втрати працездатності.	Відшкодування моральної шкоди колишньому працівнику міліції у зв'язку з його звільненням з органів внутрішніх справ у порядку дисциплінарного стягнення *.
Правомірність включення підприємством у вартість послуг з теплопостачання, ціни (тарифи) на які регулюються, фактично не виконаних або виконаних не в повному обсязі послуг.	Правомірність застосування нових тарифів у період, коли дата зміни тарифу не збігається з датою початку (закінчення) розрахункового періоду і встановлена автоматизована система обліку не дає змоги визначити обсяги споживання електричної енергії за днями місяця; правомірність застосування нових тарифів на послуги теплопостачання для III групи споживачів опалення у період, коли діяли рішення органу місцевого самоврядування про їх затвердження **.
Визнання незаконним акта органу місцевого самоврядування в частині, що стосувалася звільнення комунального підприємства від сплати податку на прибуток.	Визнання неправомірним податкового повідомлення-рішення, прийнятого податковим органом внаслідок виявлення порушень платником податку податкового законодавства ***.
Правомірність оподаткування операцій з отримання з бюджету субвенції на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії, послуг з водопостачання та водовідведення тарифам, що затверджувалися або погоджувалися відповідними органами державної влади чи органами місцевого самоврядування.	Правомірність формування платником ПДВ податкового кредиту за наслідками операцій із придбання борошна за рахунок дотації з бюджету ****.

* Див.: Постанова колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 жовтня 2012 р. у справі № 6-104цс12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/26811746>

** Див.: Постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2012 р. у справі № 21-280а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24528494>

*** Див.: Постанова Верховного Суду України від 27 лютого 2012 р. у справі № 21-432а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22547615>

**** Див.: Постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2012 р. у справі № 21-294а11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24528508>

касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права»⁵³.

Неоднакове застосування норм матеріального права (кримінального закону) судом касаційної інстанції як підстава для звернення до Верховного Суду України має правове значення за умови, якщо воно відбулося під час розгляду справи, який завершився ухваленням рішення по суті. Так, Верховний Суд України дійшов висновку про відсутність неоднакового застосування з огляду на те, що у справі заявника з передбачених процесуальним законом підстав провадження було припинено, а справа, рішення в якій було надано на підтвердження різного правозастосування, — розглянута по суті⁵⁴.

Неоднакове застосування норм матеріального права (кримінального закону) судом касаційної інстанції як підстава для звернення до Верховного Суду України має правове значення за умови, якщо воно відбулося під час розгляду справи, який завершився ухваленням рішення по суті

За визначенням, наданим Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, неоднакове застосування одних і тих самих норм матеріального права полягає, зокрема: у різному тлумаченні судами змісту і сутності правових норм, що призвело до різних висновків про наявність чи відсутність суб'єктивних прав та обов'язків учасників відповідних правовідносин; у різному застосуванні правил конкуренції правових норм при вирішенні колізій між ними з урахуванням юридичної сили цих правових норм, а також їх дії у часі, просторі та за колом осіб, тобто різне незастосування закону, який підлягав застосуванню; у різному визначенні предмета регулювання правових норм, зокрема в застосуванні різних правових норм для регулювання одних і тих самих правовідносин або поширенні дії норми на певні правовідносини в одних випадках і незастосуванні цієї самої норми до аналогічних відносин в інших випадках, тобто різне застосування закону, який не підлягав застосуванню; у різному застосуванні правил аналогії права чи закону у подібних правовідносинах⁵⁵.

Погоджуючись із запропонованим визначенням, зауважимо, що чи не найбільші дискусії воно може викликати в частині такої складової, як

«різне незастосування закону, який підлягав застосуванню».

Це питання об'єктивно викликає інтерес не лише в суб'єктів звернення до Верховного Суду України, а також є актуальним для судів касаційної інстанції та найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції.

Адже з огляду на наведене вище значення поняття «застосування» в розумінні «використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток, пристосовувати до чого-небудь»⁵⁶, відсутність у судовому рішенні посилання на певну норму права або незастосування судом норми права, яка регулює спірні правовідносини, може свідчити саме про незастосування судом норми права, що,

у свою чергу, унеможливує перегляд судового рішення Верховним Судом України.

Однак такий підхід до тлумачення поняття «за-

стосування» значно звужує надані законом повноваження Верховного Суду України, виключає з його юрисдикції значну частину справ, зокрема й тих, у яких на порушення вимог процесуального закону суди ухвалюють рішення, неправильно застосовуючи норми матеріального права, що не сприяє виконанню Верховним Судом України завдання щодо формування єдиної правозастосовної практики.

Так, застосування правової норми судами усіх інстанцій являє собою цілісний процес, що структурно складається з окремих взаємопов'язаних і в основному послідовних стадій:

— відкриття провадження у справі (є обов'язковою та необхідною передумовою подальшого застосування норми матеріального права);

— встановлення на підставі одержаних у передбачених законом формах і порядку доказів фактичних обставин справи (виявлення та відбір лише тих фактів і з'ясування лише тих обставин, що мають юридичне значення й безпосередньо пов'язані з вирішенням справи по суті);

— загальний аналіз законодавства, вибір галузі, підгалузі, інституту права і, зрештою, — норми права, що регулює спірні правовідносини, а також її оцінка на предмет можливості застосування до таких правовідносин (перевірка норми щодо її чинності, стану редакції, сфери дії у часі, просторі, стосовно кола осіб, а також з'ясування змісту норми — її правозастосовне тлумачення, яке у тому числі включає перевірку наявності чи відсутності офіційного тлумачення норми);

⁵⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови. — С. 425.

⁵³ Постанова Верховного Суду України від 18 квітня 2011 р. у справі № 6-3ц11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15090040>

⁵⁴ Див.: Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 14 лютого 2012 р. у справі № 3-1рс12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21839998>

⁵⁵ Див.: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 вересня 2011 р. № 11 «Про судову практику застосування статей 353—360 Цивільного процесуального кодексу України» (п. 6) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-11>

— юридична кваліфікація, тобто правова оцінка встановлених фактичних обставин справи шляхом їх зіставлення з конкретною нормою права;

— прийняття правозастосовного рішення — ухвалення за наслідками розгляду справи (її матеріалів) у встановленій законом процесуальній формі судового акта, який обов'язково має містити тлумачення відповідної норми права, її інтерпретацію, використання тощо, та документальна фіксація факту правозастосування.

Відповідно до ч. 2 ст. 309 ЦПК норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню. Аналіз положень зазначеної норми, на наш погляд, дає підстави для твердження про те, що незастосування закону, який підлягав застосуванню, законодавець кваліфікує саме як неправильне застосування.

Вітчизняний вчений, доктор юридичних наук С.С. Бичкова, аналізуючи проблеми застосування п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, доходить висновку, що у разі, коли в судовому рішенні немає посилання на певну норму матеріального права, хоча фактично на підставі цієї норми ухвалено відповідне рішення, таку правову норму потрібно вважати застосованою. Якщо не застосовано норму права, яка поряд з іншими нормами, застосованими судом, підлягала застосуванню, а також якщо до правовідносин застосовано норму права, яка не підлягала застосуванню, має місце неправильне застосування норм права, яке підпадає під формулювання «неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права», оскільки охоплює випадки неправильного застосування правових норм, якщо в іншій справі щодо подібних правовідносин судом (судами) касаційної інстанції застосовано потрібну правову норму⁵⁷.

З урахуванням наведеного вважаємо, що предметом неоднакового правозастосування може бути не лише та норма права, стосовно якої судом вжито заходів щодо її безпосереднього застосування у той чи інший спосіб, а й та, на яку немає посилання в судовому рішенні або ж її всупереч принципу законності суд не застосовував.

Варто згадати і про проблему технічного характеру, яка ускладнює доступ до суду з підстав неоднакового застосування закону. Зокрема, принципово важливими є подання зацікавленою особою доказів та перевірка судом того, що надані на підтвердження різного застосування судові рішення набрали законної сили, не були оскаржені, і що стосовно них не були відкриті провадження щодо їх перегляду. Водночас копії судових рішень із Єдиного державного реєстру судових рішень такої інформації не містять, що не лише не сприяє реалізації права на суд, а й унеможливорює для суду здійснення оперативної перевірки. Отже, вважаємо, що до Закону від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV «Про доступ до судових рішень» необхідно внести відповідні зміни щодо розширення обсягу інформації про кожне судові рішення, що розміщене у реєстрі.

Що стосується перспектив подальших розвідок у напрямі цього дослідження, то додаткового вивчення потребує проблема законодавчого визначення структури предмета неоднакового правозастосування як підстави для звернення до Верховного Суду України.

Так, у процесі проведення судової реформи норми процесуального законодавства законодавець вивів за межі дії механізму забезпечення Верховним Судом України єдності правозастосування. Разом з цим у компетенційний арсенал найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції на законодавчому рівні має бути закладений достатній інструментарій для можливості ефективного впливу на формування в судів єдиних підходів до застосування норм права в цілому. До того ж у контексті важливості й значення для захисту прав і свобод нормам процесуального закону не повинна відводитися другорядна роль порівняно з нормами матеріального права. Адже в окремих випадках⁵⁸ навіть однакове застосування різними спеціалізованими судами положень різних процесуальних законів стосовно однієї і тієї ж особи може призводити до унеможливлення реалізації нею права не лише на судовий захист, а й на розгляд її справи судом, що загалом спотворює саму ідею права на справедливий суд.

⁵⁷ Див.: Правовий висновок члена Науково-консультативної ради при Верховному Суді України С.С. Бичкової щодо застосування п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України (вх. № 295/0/56-12 від 5 жовтня 2012 р.) // Поточний архів Верховного Суду України.

⁵⁸ Див., напр.: Постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 30 травня 2012 р. у справі № 6-45ц12 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24704782>

Г.О. Світлична,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного
процесу Національного
університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

S u m m a r y

The article examines problems of formation and development of the modern model of representation in civil proceedings. It focuses on identification of subjective and objective limits of legal regulation of the institute of representation, differentiation of functions and purpose of participation of a representative in the civil proceedings, the separation of representation from other forms of legal assistance, modification of scientific classification of procedural representation

Представництво у цивільному судочинстві: сучасний стан та перспективи вдосконалення правового регулювання

Із метою забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Цивільному процесуальному кодексі України (далі — ЦПК) була запроваджена модель цивільного судочинства відповідно до європейських стандартів судівництва, що спричинило певні зміни в правовому регулюванні деяких інститутів цивільного процесуального права, в тому числі інституту представництва.

У контексті законодавчих новел, колізій та прогалин багато аспектів правового регулювання інституту представництва є дискусійними і такими, що викликають труднощі у правозастосовній діяльності судів. Це зумовлює необхідність більш глибокого його дослідження та подальшого вдосконалення. Проблемам представництва у цивільному судочинстві присвячували свої дослідження вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема М.А. Вікут, О.Г. Дріжчана, І.М. Ільїнська, Л.Ф. Лесницька, І.А. Павлуник, Я.А. Розенберг, М.С. Шакарян, М.Й. Штефан. Основну увагу вони приділяли з'ясуванню правової природи та сутності представництва у суді, видам представництва, процесуальному статусу представника, обсягу та порядку посвідчення його процесуальних повноважень. Проте деякі питання процесуального представництва на сьогодні залишаються ще не вирішеними. Передусім це стосується меж правового регулювання інституту представництва, його відокремлення від суміжних інститутів, модифікації наукової класифікації процесуального представництва, мети участі та функцій представника у цивільному судочинстві, розгляду яких і присвячена ця стаття.

Право брати участь у процесі особисто або через представника надане суб'єктам, які мають певний процесуальний статус. Склад цих суб'єктів обмежується особами, які беруть участь у справі, вичерпний перелік яких закріплено у ст. 26 ЦПК

Насамперед слід зазначити, що чинний ЦПК порівняно з ЦПК 1963 р. змінив об'єктивні та суб'єктивні межі правової регламентації процесуального представництва. При цьому законодавець відійшов від «класичної» моделі представництва у суді, відповідно до якої брати участь у цивільній справі через представника мають право тільки особи, які захищають свої суб'єктивні права, свободи та інтереси. Системний аналіз чинного процесуального законодавства дає змогу зробити висновок, що право брати участь у процесі особисто або через представника надане суб'єктам, які

мають певний процесуальний статус. Кількість цих суб'єктів обмежується особами, які беруть участь у справі, вичерпний перелік яких закріплено у ст. 26 ЦПК.

За змістом ст. 38 ЦПК брати участь у цивільному процесі через представника мають право дві групи осіб: а) особи, які беруть участь у справі з метою захисту своїх суб'єктивних прав, свобод та інтересів; б) особи, які в передбачених законом випадках беруть участь у справі з метою захисту прав, свобод та інтересів інших суб'єктів. Винятків щодо права брати участь у процесі через представника стосовно будь-кого з цих осіб у законі не встановлено.

З теоретичної і практичної точок зору модифікація «класичної» моделі процесуального представництва шляхом поширення без будь-яких обмежень його правової дії на суб'єктів, які беруть участь у справі з метою захисту «чужих» прав та інтересів, не має, на нашу думку, достатніх підстав. У зв'язку з цим слід наголосити, що процесуальний статус суб'єктів, які беруть участь у цивільному судочинстві з метою захисту прав та інтересів інших осіб на підставі ст. 45 ЦПК, зумовлюється покладеними на них функціями та наданими повноваженнями, реалізація та виконання яких має здійснюватися цими суб'єктами особисто, без права передоручення, що впливає з аналізу чинного законодавства (Закон від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру», Закон від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Закон від 9 квітня 1999 р. № 586-ХІV «Про місцеві державні адміністрації», Закон від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні»). Тому склад суб'єктів, уповноважених діяти від імені зазначених осіб, суттєво відрізняється від кола суб'єктів, які можуть бути представниками у суді, передбаченого ст. 40 ЦПК.

Цивільна процесуальна правосуб'єктність — це специфічна властивість суб'єктів цивільного процесуального права, яка дає змогу їм вступати в цивільні процесуальні правовідносини, бути носіями процесуальних прав та обов'язків, самостійно їх реалізовувати та виконувати

Функції представника у суді може здійснювати адвокат або будь-яка інша особа, яка досягла повноліття, має цивільну процесуальну дієздатність, належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді за умови відсутності передбачених законом перешкод щодо виконання представницьких функцій (статті 40, 41 ЦПК). Таким чином, по-перше, представниками в суді можуть

бути особи, які мають статус адвоката. По-друге, бути представниками у суді можуть інші фізичні особи за наявності таких взаємопов'язаних умов: а) досягнення повноліття; б) наявність повної цивільної процесуальної дієздатності; в) наявність належно посвідчених повноважень на здійснення представництва.

Зазначені обставини визначають цивільну процесуальну правосуб'єктність представника у цивільному судочинстві. Цивільна процесуальна правосуб'єктність — це специфічна властивість суб'єктів цивільного процесуального права, яка дозволяє їм вступати в цивільні процесуальні правовідносини, бути носіями процесуальних прав та обов'язків, самостійно їх реалізовувати та виконувати. При цьому цивільна процесуальна правоздатність представників невід'ємна від цивільної процесуальної дієздатності¹. Отже, цивільна процесуальна правосуб'єктність представника регулюється спеціальними нормами, має певні особливості прояву та обумовлена зазначеними вимогами закону².

У ЦПК встановлено певні обмеження щодо права виконувати функції представника в суді, які можуть мати загальний (абсолютна неспроможність виконувати функції представника) або спеціальний характер (відносна неспроможність бути представником). Взагалі не можуть виконувати функції представника особи, які не мають цивільної процесуальної правосуб'єктності. Відносна неспроможність осіб бути представниками у цивільному судочинстві встановлена у ст. 41 ЦПК. Водночас доцільно передбачити у законі спеціальне обмеження щодо права виконувати функції представника в суді від імені осіб, які захищають «чужі» права та інтереси. У науковій літературі зазначалося, зокрема, що представниками осіб, які захищають права інших осіб, не можуть бути адвокати або будь-які інші фізичні особи³. Отже, у цьому випадку немає процесуального представництва у традиційному розумінні, а йдеться про особливості участі у процесі зазначених осіб через офіційних (функціональних представників), для яких представницькі функції, як правило, є часткою їх посадових або службових повноважень. Тобто має

¹ Див.: Комаров В.В. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти: навчальний посібник. — К., 1991.— С.15.; Цивільне процесуальне право України: Підручник / За ред. В.В. Комарова. — Х., 1999 — С. 57—59.

² Див.: Курс цивільного процесу: підручник / За ред. В.В. Комарова. — Х., 2011. — С. 345.

³ Див.: Розенберг Я. А. Представительство по гражданским делам в суде и арбитраже. — Рига, 1981. — С.122—123.

місце «нетипове» процесуальне представництво, яке зводиться до виконання від імені посадової особи чи відповідного органу певних процесуальних дій у суді, зумовлених її процесуальним статусом та функціональними повноваженнями. Таким чином, у розумінні статей 38, 40 ЦПК участь цих осіб у суді через представника має певні особливості, що потребує відповідного закріплення у законі.

Законодавчий підхід щодо надання права брати участь у справі особисто або через представника широкому колу суб'єктів зумовлює диференціацію мети участі та функцій представника, які залежатимуть від мети участі та процесуального статусу особи, від імені якої він бере участь у процесі. З погляду на це, метою участі представників осіб, права та інтереси яких підлягають захисту в суді, є забезпечення реалізації їх конституційного права на судовий захист.

Правова допомога — це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Правові послуги — це надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу до вторинної правової допомоги та медіації

Метою участі представників осіб, які захищають у суді «чужі» права та інтереси, є забезпечення реалізації їх функціональних повноважень. Відповідно, функції представника у суді можна диференціювати на суто представницьку функцію, яка реалізується шляхом здійснення від імені особи процесуальних дій щодо реалізації належних їй процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків, та правозахисну (правозаступництво), яка може здійснюватися у формі надання правової допомоги щодо реалізації конституційного права особи на судовий захист або в іншій формі з використанням заходів, передбачених законом. Такого висновку можна дійти, враховуючи, що механізм захисту, в тому числі в судовому порядку, містить цілий комплекс установлених законом заходів відновлення порушених, невизнаних та оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб і притягнення винних у цьому осіб до відповідальності. При цьому представникам осіб, права та інтереси яких підлягають захисту в суді, притаманний дуалізм функцій, тобто вони виконують обидві функції.

Представники тих суб'єктів, які захищають права інших осіб, здійснюють представництво виключно шляхом реалізації від імені цих осіб процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. Отже, притаманного «класичному» представництву дуалізму функцій у цьому разі в представників немає. Таким чином, є підстави для класифікації процесуального представництва за метою участі та процесуальними функціями на «класичне» (правозахисне) та нетипове (офіційно-функціональне).

Слід зауважити, що з урахуванням змагального типу цивільного судочинства, дії принципів диспозитивності та рівноправності сторін інститут процесуального представництва як одна з передбачених законом форм надання правової допомоги набуває все більш вагомого значення. Надання особам, які беруть участь у справі, кваліфікованої правової допомоги є однією з гарантій доступності правосуддя. Ефективність будь-якого правового інституту в значній мірі залежить від його правової моделі, що втілюється в національному законодавстві та його правовій регламентації.

Правова модель надання юридичної допомоги в Україні визначена з урахуванням сучасних правових систем та певною мірою втілена в Концепції формування системи безоплатної правової допомоги в Україні, затвердженої Указом Президента України від 9 червня 2006 р. № 509/2006 та Законом від 2 червня 2011 р. № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу» (далі — Закон № 3460-VI). Зазначені нормативні акти регулюють надання безоплатної правової допомоги. На жаль, проект Закону «Про правову допомогу» тривалий час перебуває на стадії розробки і ще не прийнятий. Втім, у Законі № 3460-VI вперше дано легітимне визначення правової допомоги та її видів.

Так, згідно зі ст. 1 Закону № 3460-VI правова допомога — це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Правові послуги — це надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних

органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу до вторинної правової допомоги та медіації.

Виходячи з зазначеного визначення поняття «правова допомога», в юридичній літературі пропонується обмежити коло суб'єктів, які мають право її надавати. Основною вимогою до таких осіб, зазначають науковці, має стати отримання вищої юридичної освіти і присвоєння їм кваліфікаційно-освітнього рівня бакалавр, спеціаліст або магістр права⁴. З цього випливає, що правова допомога у формі представництва у суді має надаватися спеціалістами у галузі права, що забезпечить ефективність здійснення представницьких функцій у суді. Здійснення непрофесійними представниками правозахисної функції, таким чином, має обмежений характер. Для ефективнішої її реалізації вони можуть використовувати інші передбачені законом заходи, зокрема, передурочення здійснення представницьких функцій у суді фахівцям або отримання від них правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; доручення складання відповідних заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру тощо.

Правова допомога у формі представництва у суді має надаватися спеціалістами у галузі права, що забезпечить ефективність здійснення представницьких функцій у суді. Таким чином, здійснення непрофесійними представниками правозахисної функції має обмежений характер

Отже, в аспекті дії принципів доступності правосуддя, належної судової процедури та конституційного права кожного на правову допомогу в суді з покладенням цих обов'язків насамперед на адвокатуру (ст. 59 Конституції України, ст. 2 Закону від 5 липня 2012 р. № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») набуває значення розвиток професійного представництва, що сприятиме вдосконаленню цього інституту й забезпечить надання кваліфікованої правової допомоги при розгляді та вирішенні цивільних справ.

Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на те, що дія підпункту «с» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не обмежується тільки сферою кримінального судочинства і підлягає розширеному тлумаченню, оскільки право на правову

допомогу є складовою права на справедливий судовий розгляд, що може спонукати державу до обов'язкового надання правової допомоги при розгляді цивільних справ через складність процесу або у випадках, коли допомога адвоката необхідна для забезпечення реального доступу до правосуддя⁵. Конституційний Суд України, у свою чергу, в рішенні від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 у справі щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції вирішив, що гарантування кожному права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. тощо⁶.

У зв'язку з цим виникають питання щодо підстав обов'язкового призначення особі представника під час розгляду справи у суді, виокремлення самостійного виду представництва — представництва за призначенням, яке має здійснюватися на професійній основі, та його комплексного правового регулювання, на що останнім часом все частіше звертається увага у науковій літературі⁷.

У національному законодавстві вони частково вирішені у ст. 43 ЦПК, згідно з якою у разі відсутності законного представника у сторони чи третьої особи, яка не досягла повноліття або визнана недієздатною чи обмеженою у цивільній дієздатності, суд мотивованою ухвалою призначає за поданням органу опіки та піклування опікуна або піклувальника і залучає їх до участі у справі як законних представників. У законодавствах розвинутих країн світу зазначені обставини також є підставами для призначення представника судом. Разом з цим закони окремих країн встановлюють обов'язок суду, якщо представництво через адвоката є обов'язковим у силу закону, призначити сторони за її вибором адвоката, який згоден її представляти. Якщо представництво через адвоката не обов'язкове, то суд має право за

⁵ Див.: Европейский суд по правам человека / Избранные решения. — Т. 1. — М., 2000. — С. 276; Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Deweer v. Belgium*, Judgment of 27 Feb. 1980, Series A, No. 35, p. 30, para. 56; Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Airev v. Ireland*, Judgment of 9 Oct. 1979 Series A, No. 32, para. 26.

⁶ Вісник Конституційного Суду України. — К., 2009. — № 6. — С. 32.

⁷ Див.: Бортникова Н. А. Представительство по назначению суда в гражданском судопроизводстве: Автореф. ... канд. юрид. наук. — Воронеж, 2011. — С. 8—10, 20; Табак И. А. Новые положения судебного представительства в гражданском судопроизводстве. Автореф. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 2006. — С. 2—5, 8.

⁴ Див.: Банчук О. А., Демкова М. С. Правова допомога: зарубіжний досвід та пропозиції для України. — К., 2004. — С. 27.

клопотанням сторони та її вибором призначити адвоката, який дав згоду її представляти, тільки в тому випадку, коли виявлена необхідність представництва через адвоката або протилежну сторону представляє адвокат⁸. Передбачено також право суду здійснити розпорядження про призначення представника з метою захисту інтересів осіб, які не можуть бути встановлені на час розгляду справи, наприклад, якщо підлягають захисту права особи, яка ще не народилася, коли об'єктом спору є майно померлої особи⁹. Таке правило доцільно також застосовувати, якщо захисту в судовому порядку підлягають права та інтереси особи, яка визнана померлою чи оголошена безвісно відсутньою, особи, щодо якої у судовому порядку вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку тощо. Заслужують на увагу положення ст. 50 ЦПК РФ, згідно з якою суд призначає адвоката у випадку відсутності представника у відповідача, місце проживання якого невідоме. Такий процесуальний засіб, на наш погляд, є обґрунтованим, оскільки належність повідомлення відповідача за таких обставин є правовою фікцією, а тому реальної можливості захистити свої права в суді у нього практично немає. Призначення судом представника в зазначених випадках буде сприяти забезпеченню доступності та ефективності правосуддя. У зв'язку з цим доцільно розширити встановлений ЦПК перелік підстав для призначення представника судом.

Заслужують на увагу положення ст. 50 ЦПК РФ, згідно з якою суд призначає адвоката у випадку відсутності представника у відповідача, місце проживання якого невідоме. Такий процесуальний засіб, на наш погляд, є обґрунтованим, оскільки належність повідомлення відповідача за таких обставин є правовою фікцією, а тому реальна можливість захистити свої права в суді у нього практично відсутня

У контексті визначення суб'єктивних меж правової регламентації представництва у цивільному судочинстві виникає необхідність у розмежуванні процесуального представництва та інших форм надання правової допомоги при розгляді цивільних справ. Разом із представництвом однією з найпоширеніших форм надання правової допомоги у цивільному судочинстві є захист прав інших осіб органами та особами, яким закон надає таке право (ст. 45 ЦПК). Слід звернути увагу й на те, що органи й особи, які беруть участь у справі з метою захисту прав та інтересів інших осіб, мають самостійний процесуальний статус,

який відрізняється від процесуального статусу представника за юридичною природою і правовою регламентацією. Науковці неодноразово звертали увагу на помилковість та неприпустимість їх змішування¹⁰. Так, зазначені у ст. 45 ЦПК органи й особи беруть участь у цивільному процесі з метою захисту прав та інтересів інших осіб у випадках, які передбачені законом. При цьому вони діють від імені держави або від власного імені. Згідно з ч. 1 ст. 46 ЦПК органи та особи, які відповідно до закону звернулися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересів, мають процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду. Разом із тим у своїх діях вони не залежать від правової позиції особи, в інтересах якої подана заява. Тому, дійшовши висновку про безпідставність заявлених вимог, вони вправі відмовитися від позову повністю або частково, а їх відмова від позову або зміна заявлених вимог не позбавляє особу, на захист прав та інтересів якої подано заяву, права вимагати від суду розгляду справи та вирішення вимоги у первісному обсязі (ч. 2 ст. 46 ЦПК).

Отже, процесуальний статус органів та осіб, які беруть участь у процесі на підставі ст. 45 ЦПК, має суттєві відмінності в порівнянні із процесуальним статусом представників, що зумовлює специфічні підстави, функції та порядок їх участі у цивільному процесі. Однак у процесуальній літературі по сьогодні без врахування особливостей правового регулювання участі у процесі осіб, які діють на захист «чужих» прав та інтересів, дається неоднакова, а інколи навіть помилкова правова оцінка їх процесуального статусу¹¹.

Певне коло питань щодо застосування процесуального законодавства, яке регулює участь представника у суді, пов'язана з тим, що сторонами, третіми особами та заявниками крім фізичних осіб можуть бути юридичні особи та держава. Згідно з ч. 3 ст. 38 ЦПК юридичних осіб представляють їх органи, які діють у процесі в межах наданих їм законом, статутом чи положенням повноважень, або їх представники.

⁸ Див.: Гражданское процессуальное уложение Германии. — М., 2006. — С. 45.

⁹ Див.: Гражданский процесс зарубежных стран : учебное пособие / Под ред. А.Г. Давтян. — М., 2008. — С. 190—193; 265.

¹⁰ Див.: Чванкін С.А. Добровільне представництво у цивільному процесі України. — Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Одеса, 2005. — С. 5; Гранін А.П. Повноваження представника та його реалізація за цивільним законодавством України. — Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Одеса, 2005. — С. 9.

¹¹ Див.: Лазько Г.З. Правова природа цивільного представництва у цивільному процесі. — Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2006. — С. 5—9, 15.

У теорії цивільного процесуального права домінуючою є точка зору, що органи управління юридичної особи не є її процесуальними представниками в «класичному» розумінні цього інституту, оскільки орган юридичної особи та сама юридична особа становлять єдиний суб'єкт права, дії органів юридичних осіб є діями самої юридичної особи, що зумовлено організаційно-структурною та функціональною єдністю юридичної особи. Тому насамперед необхідно відокремлювати органи юридичної особи від процесуальних представників юридичної особи, які можуть діяти в процесі на підставі та в порядку, передбаченому ЦПК.

Представництво держави як суб'єкта права в цивільному судочинстві вперше набуло правової регламентації в чинному ЦПК. Державу представляють відповідні органи державної влади в межах їх компетенції через свого представника (ч. 4 ст. 38 ЦПК). Конституційний Суд України в Рішенні від 8 квітня 1999 р. щодо офіційного тлумачення ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу розкрив поняття органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах, зазначивши, що це є орган, на який державою покладено обов'язок щодо здійснення конкретної діяльності у відповідних правовідносинах, спрямованої на захист інтересів держави. Відповідно до статей 6, 7, 13, 143 Конституції таким органом може виступати орган державної виконавчої влади, органи виконавчої влади АР Крим, а також орган місцевого самоврядування, якому за законом надано повноваження органу державної виконавчої влади (тобто у випадку делегування їм відповідних повноважень). Це можуть бути, наприклад, міністерства, Фонд державного майна, податкові адміністрації тощо. Так, коли Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади виступає позивачем або відповідачем у справі, його інтереси у судах загальної юрисдикції представляє Міністерство юстиції України, якщо інше не передбачено законами або актами Кабінету Міністрів України. (ч. 1 ст. 1; ч. 2 ст. 37 Закону від 7 жовтня 2010 р. № 2591-VI «Про Кабінет Міністрів України»).

Основним чинником у вирішенні цього питання є, на наш погляд, те, що органи державної виконавчої влади, органи виконавчої влади АР Крим та органи місцевого самоврядування мають статус юридичної особи (різновид юридичної особи публічного права). Виходячи з цього, їх участь у процесі в цілому має вирішуватись за

загальними правилами представництва юридичних осіб із врахуванням особливостей структурної організації та здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності відповідного органу. Від імені органу державної влади може виступати посадова особа, яка очолює відповідний орган державної влади, або інша належним чином уповноважена особа. Між тим слід зауважити, що у зв'язку зі складністю вирішення зазначених питань у судовій практиці механізм правового регулювання представництва держави в цивільному судочинстві потребує більш чіткого правового регулювання із закріпленням у ч. 3 ст. 38 ЦПК відповідних критеріїв визначення представників держави.

На визначення суб'єктивних меж правової регламентації представництва у суді впливатиме також кількісний склад представників однієї особи, які можуть бути допущені до участі у справі. У ЦПК це питання не врегульовано, а в процесуальних законодавствах інших країн світу існує різна правова регламентація. Наприклад, у ЦПК РФ множинність представників однієї особи не передбачена (гл. 5 ЦПК РФ). Процесуальне законодавство Франції забороняє участь кількох представників однієї особи у цивільному судочинстві. Згідно зі ст. 414 Нового Цивільного процесуального кодексу Франції сторона може бути представлена лише однією особою, фізичною або юридичною, з числа тих, хто має законні повноваження¹². Процесуальним законодавством Німеччини, навпаки, передбачено право декількох уповноважених осіб представляти сторону як сумісно, так і індивідуально (§ 84 Цивільного процесуального уложення Німеччини)¹³.

Від імені органу державної влади може виступати посадова особа, яка очолює відповідний орган державної влади, або інша належним чином уповноважена особа

У науковій літературі зверталась увага на допустимість, а в певних випадках на необхідність участі в суді кількох представників однієї особи¹⁴. Дійсно, участь кількох представників однієї особи у цивільному процесі є допустимою, передусім у разі доручення законним представником ведення справи у суді адвокату з метою отримання кваліфікованої правової допомоги (ч. 5 ст. 39 ЦПК). Допустимість множинності договірних представників однієї особи впливає також із засад

¹² Див.: Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / Отв. ред. А. Довгерт. — К., 2004. — С. 112.

¹³ Див.: Федеративная Республика Германия. — Законы. — Гражданское процессуальное уложение Германии. — М., 2006. — С. 28.

¹⁴ Див.: Ильинская І. М., Лесницкая Л. Ф. Судебное представительство в гражданском процессе. — М., 1964. — С. 10—11.

прийняття доручення за бажанням клієнта або за погодженням із ним кількома адвокатами, що закріплено Правилами адвокатської етики (далі — Правила), схваленими Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 р. В цьому випадку угодою можуть бути визначені засади розподілу обов'язків та повноважень адвокатів, що сумісно виконуватимуть доручення, а також їх відповідальності перед клієнтом (ст. 28 Правил). При цьому слід мати на увазі, що норми зазначених правил не відмінюють і не замінюють положень чинного законодавства, а доповнюють і конкретизують його (ст. 1 розд. 1 Правил).

Питання про можливість участі кількох представників однієї особи в інших випадках залишається дискусійним. По-перше, це пов'язано з буквальним тлумаченням ст. 38 ЦПК, яка закріплює право особи брати участь у цивільній справі особисто або через представника. По-друге, в чинному цивільному процесуальному законодавстві немає механізму правового регулювання участі кількох представників однієї особи. Тому на практиці може виникнути необхідність визначення критеріїв доцільності участі кількох представників, оптимальної їх чисельності, обсягу повноважень кожного з представників, порядку їх реалізації та розв'язання конфліктів їх правових позицій при здійсненні представницьких функцій, коли позиції кількох представників є суперечливими. Домінантою в формуванні їх правової позиції у суді має бути узгодженість здійснюваних ними процесуальних дій. В іншому випадку унеможлиблюється досягнення мети процесуального представництва і за відсутності у чинному процесуальному законодавстві відповідного правового механізму виникає необхідність визначення правових наслідків зазначеної правової ситуації. Отже, з метою уникнення розбіжностей в правозастосовній діяльності судів питання множинності представництва у цивільному судочинстві також потребує чіткого законодавчого регулювання.

Викладене дає підстави дійти висновку, що суб'єктивні межі правової регламентації представництва визначаються: складом осіб, які мають право брати участь у справі через представника; складом осіб, які мають право бути представником; кількістю осіб, які можуть бути представником однієї особи, яка бере участь у справі.

У контексті визначення об'єктивних меж правової регламентації процесуального представництва необхідно звернути увагу на те, що

норми, які регулюють інститут процесуального представництва, мають загальний характер, тому сфера їх правової дії поширюється на всі стадії процесу та на всі види проваджень у цивільному судочинстві. Враховуючи це, зазначені особи мають право брати участь у процесі особисто або через представника на всіх стадіях цивільного судочинства при розгляді будь-якої категорії справ незалежно від виду провадження. Виняток із цього правила встановлено тільки щодо справ про усиновлення (ст. 38 ЦПК). У зв'язку з цим в юридичній літературі зазначається, що специфікою справ цієї категорії є особливості реалізації представниками своїх функцій. Зокрема, представники не мають права представляти інтереси заявників у цих справах, основний обсяг своїх повноважень вони виконують поза стадією судового розгляду, допомагають заявнику в зібранні доказів¹⁵. Існує й більш радикальна позиція з цього питання, яка зводиться до того, що у справах про усиновлення представництво є неможливим, а правову допомогу особи, які беруть участь у справі, можуть отримати в межах, передбачених ст. 56 ЦПК, тобто отримати юридичну консультацію у справі від особи, яка не буде виступати у суді від її імені, що, на нашу думку, повністю забезпечує реалізацію передбаченого ст. 59 Конституції права на правову допомогу¹⁶.

Науковці звертали увагу на те, що зазначений законодавчий припис не зовсім вдалий, оскільки у справах про усиновлення обов'язковою є участь органів опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, які не можуть брати участь у справі інакше як через представників¹⁷. Але це не єдине і, вважаємо, не головне зауваження щодо цього положення закону. За змістом ч. 1 ст. 38 ЦПК забороняється брати участь у справі через представника, тобто представник не може брати участь у справі замість особи, яка бере участь у справі. Водночас відповідно ч. 2 ст. 38 ЦПК особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника. Згідно зі ст. 12 ЦПК кожна особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається в порядку, встановленому законом. Представництво є однією з форм надання правової допомоги. Заявник у справах про усиновлення може, таким чином, мати представника у суді

¹⁵ Див.: Грабовська О.О. Особливості судочинства в справах про усиновлення (удочеріння) іноземними громадянами дітей, які проживають на території України : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2005. — С.11.

¹⁶ Див.: Чванкін С.А. Добровільне представництво у цивільному процесі України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — О., 2005. — С. 4.

¹⁷ Див.: Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. С.С. Бичкової. — К., 2008. — С. 90.

з метою отримання правової допомоги, передусім для реалізації представником правозахисної функції — правозаступництва.

Ефективне виконання представником покладених на нього функцій залежить від обсягу наданих йому повноважень, тобто сукупністю відповідних процесуальних прав та обов'язків. Представник як особа, яка бере участь у справі, має обсяг повноважень, передбачений у ст. 27 ЦПК, зокрема, брати участь у судових засіданнях, подавати докази та брати участь у їх дослідженні, ставити питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні і письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб тощо. На відміну від цього, особа, яка надає правову допомогу на підставі ст. 56 ЦПК, віднесена законом до інших учасників цивільного процесу (ст. 47 ЦПК). Обсяг повноважень такого учасника процесу в порівнянні з представником значно вужчий. Він може бути лише присутнім у судових засіданнях та знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи. Право такої особи бути присутньою в судовому засіданні, на відміну від наданого представнику права брати у ньому участь, знижує ефективність надання правової допомоги та унеможливує виконання правозахисної функції. Тому зазначені форми надання правової допомоги не можна визнати рівнозначними та взаємозамінюваними.

Виходячи з притаманного цивільному процесу принципу диспозитивності, обрання форми правової допомоги залежить від волевиявлення особи, права та інтереси якої потребують захисту, будь-які обмеження при цьому — недопустимі. Конституційний Суд України в Рішенні у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 р. зазначив, що правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати здійснення представництва, зокрема в судах. Право на правову допомогу — це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею¹⁸.

Участь представника у справах про усиновлення, безумовно, має певні особливості. Так, представник у цих справах не може здійснювати від імені особи, яку він представляє, певні процесуальні дії. Правовим підґрунтям цього слугує положення, закріплене ст. 223 Сімейного кодексу України, згідно з яким не допускається подання до суду заяви про усиновлення через представника та, як наслідок, неможливість відмови через представника від поданої заяви або зміни заявлених вимог тощо. Такі обмеження зумовлені специфікою правової природи справ про усиновлення. Незважаючи на це, закріплений у ст. 38 ЦПК законодавчий припис не може тлумачитись буквально — як абсолютна заборона на участь у процесі представників заявника та заінтересованих осіб у цих справах. Він не спрямований і не може бути спрямований на дискримінаційне обмеження гарантованого ст. 59 Конституції права осіб, які звертаються за судовим захистом, на правову допомогу у формі процесуального представництва, у тому числі й у справах про усиновлення.

Враховуючи зазначене, можна дійти висновку, що чинний ЦПК певною мірою модифікував «класичну» модель процесуального представництва, розширивши суб'єктивні межі його правової дії, зокрема за складом осіб, які мають право брати участь у цивільному процесі особисто або через представника, складом осіб, які можуть бути представниками, що зумовлює мету, функції і підстави їх участі у суді. З урахуванням специфіки матеріально-правової природи справ про усиновлення установлені певні особливості участі представника у справах. При цьому принцип дії інституту представництва на всіх стадіях цивільного процесу та у всіх видах проваджень залишився незмінним. Новела у правовому регулюванні інституту представництва є, безумовно, позитивним кроком на шляху його вдосконалення. Водночас не можна не звертати увагу на те, що залишаються проблемні питання, що потребують нагального законодавчого вирішення з метою вдосконалення та подальшого розвитку цього інституту, забезпечення доступності та ефективності судового захисту як міжнародно-правових стандартів здійснення правосуддя. Передусім ідеться про необхідність комплексного правового регулювання представництва за призначенням, представництва держави, участі кількох представників однієї особи у суді та модифікації видів процесуального представництва.

¹⁸ Офіційний вісник України. — К., 2009. — № 79. — Ст. 2694.

СИСТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК МАТЕРІАЛІВ, ОПУБЛІКОВАНИХ У «ВІСНИКУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ» У 2012 РОЦІ

Відповідальність у грошовому зобов'язанні: актуальні проблеми праворегулювання та правозастосування. *Інформація про науково-практичну конференцію, що відбулася 16 березня 2012 р.* 3'2012.....3

Забезпечення єдності судової практики в Україні є надзвичайно важливим як для судової системи, так і для всього суспільства. *Інформація про круглий стіл «Єдність системи судів загальної юрисдикції: теорія та практика», що відбувся 13 березня 2012 р.* 3'2012.....4

Тези виступів учасників науково-практичної конференції «Відповідальність у грошовому зобов'язанні: актуальні проблеми праворегулювання та правозастосування», що відбулася 16 березня 2012 р. 4'2012.....2

Святий і вічний обов'язок живих — пам'ятати 5'2012.....2

Забезпечення єдності судової практики — базовий принцип функціонування судової системи. *Інформація про Міжнародну науково-практичну конференцію «Забезпечення єдності судової практики — основне завдання вищих судових органів держави», що відбулася у Верховному Суді України 19 квітня 2012 р.* 5'2012.....3

Вітання Голови Верховного Суду України з Днем Незалежності України 8'2012.....2

Вітання Голови Верховного Суду України з Днем юриста України 10'2012....1

До Дня працівників суду 12'2012....2

НОВИНИ. ПОДІЇ. ФАКТИ

2'2012.....2	6'2012.....2	9'2012.....2
3'2012.....2	7'2012.....2	10'2012.....2
4'2012.....1	8'2012.....2	11'2012.....2

НА ТЕМУ ДНЯ

Селіванов А.О. Судова присутність як процесуальна гарантія конституційного права громадян на доступ до правосуддя 9'2012....24

У ПЛЕНУМІ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 р. № 7 «Про обрання Голови Верховного Суду України» 1'2012.....3

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 р. № 8 «Про обрання Першого заступника Голови Верховного Суду України» 1'2012.....3

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 р. № 9 «Про обрання заступників Голови Верховного Суду України» 1'2012.....3

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 січня 2012 р. № 1 «Про призначення секретаря Пленуму Верховного Суду України» 1'2012.....4

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 січня 2012 р. № 2 «Про визначення персонального складу судових палат Верховного Суду України» 1'2012.....4

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 січня 2012 р. № 3 «Про обрання заступників секретарів судових палат Верховного Суду України» 1'2012.....5

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 р. № 6 «Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України» 1'2012.....5

Регламент Пленуму Верховного Суду України (затверджений постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 р. № 6) 1'2012.....5

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 9 квітня 2012 р. № 5 «Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України» 5'2012.....8

Регламент Пленуму Верховного Суду України (затверджений постановою Пленуму Верховного Суду України від 9 квітня 2012 р. № 5) 5'2012.....8

У РАДІ СУДДІВ УКРАЇНИ

Звернення Ради суддів України до суб'єктів виборчого процесу 9'2012.....3

ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України 4'2012.....14

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за 2010—2011 рр. 5'2012.....14

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за 2010—2011 рр. 6'2012.....3

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за 2010—2011 рр. 7'2012.....3

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України, за I півріччя 2012 р. 8'2012.....3

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення

ня з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶
ГПК України, за I півріччя 2012 р. 9'2012...4

Висновки Верховного Суду України, викла-
дені у рішеннях, прийнятих за результатами
розгляду заяв про перегляд судового рішен-
ня з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355
ЦПК України, за I півріччя 2012 р. 12'2012...4

СУДОВА ПРАКТИКА

Рішення в адміністративних справах

1'2012	15	5'2012	30	9'2012	8
2'2012	6	6'2012	19	10'2012	5
3'2012	13	7'2012	13	11'2012	3
4'2012	20	8'2012	7	12'2012	16

Рішення у господарських справах

1'2012	18	5'2012	31	9'2012	10
2'2012	10	6'2012	20	10'2012	10
3'2012	16	7'2012	17	11'2012	7
4'2012	23	8'2012	8	12'2012	20

Рішення у кримінальних справах

1'2012	22	5'2012	34	9'2012	12
2'2012	14	6'2012	23	10'2012	13
3'2012	19	7'2012	22	11'2012	9
4'2012	27	8'2012	11	12'2012	22

Рішення у цивільних справах

1'2012	11	5'2012	26	9'2012	14
2'2012	3	6'2012	25	10'2012	16
3'2012	8	7'2012	26	11'2012	13
4'2012	18	8'2012	14	12'2012	24

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Аналіз підстав відмови Верховним Судом
України в задоволенні заяви про перегляд
судових рішень господарських судів після
допуску Вищим господарським судом Украї-
ни справи до провадження 1'2012...26

Судова практика розгляду справ про вста-
новлення фактів, що мають юридичне зна-
чення 8'2012...17

Судова практика у справах про усиновлення 9'2012...15

Судова практика призначення покарань за
хабарництво (ст. 368 Кримінального кодексу
України) 11'2012...18

СУДОВА СТАТИСТИКА

Аналіз стану здійснення судочинства судами
загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними су-
дової статистики) 6'2012...28

У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Справа «Мурукін проти України»
Рішення від 2 вересня 2010 р. 7'2012...31

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Маляренко А.В. Про присягу судді та відпо-
відальність за її порушення 2'2012...26

Шевченко А.В. Інститут дисциплінарних
інспекторів: передумови становлення та ос-
новні засади функціонування 2'2012...31

Лузан Т.Л., Сенік С.В. Здійснення права
на апеляційне оскарження судових рішень у
господарському судочинстві 11'2012...37

Світлична Г.О. Представництво у цивільно-
му судочинстві: сучасний стан та перспекти-
ви вдосконалення правового регулювання 12'2012...38

СУДОВА ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Отрадна О.О. Строк виконання деліктно-
го зобов'язання та можливі наслідки його
порушення 7'2012...37

Пошва Б.М. Міжнародні стандарти захисту
прав людини як складова утворення неза-
лежної судової влади в Україні 10'2012...20

Роговенко Д.С. Відшкодування шкоди, за-
подіяної життю та здоров'ю, за договорами
страхування цивільної відповідальності при
розгляді кримінальних справ 10'2012...34

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР

Ярема А.Г., Лужанський А.В. Неоднакове
застосування закону судами як підстава
звернення до Верховного Суду України 12'2012...28

НА ДОПОМОГУ СУДДІ

Сенін Ю.Л. Ознаки та умови здійснення но-
вації за цивільним законодавством України 1'2012...29

Константин О.В. Практика Європейсько-
го суду з прав людини як джерело судового
правозастосування Верховного Суду України 1'2012...33

Джужа О.М., Василевич В.В., Кулик О.Г.
Основні показники злочинності: міжнарод-
ний і вітчизняний досвід 1'2012...37

Самсін І.Л. Зобов'язання: родове чи галузеве
поняття (податково-правовий аспект)? 2'2012...38

Тютюгін В.І., Капліна О.В., Тітко І.А. По-
становлення суддею завідомо неправосуд-
ного вироку, рішення, ухвали або постанови:
окремі аспекти застосування ст. 375 Крими-
нального кодексу України 2'2012...42

Сенін Ю.Л. Підстави припинення зобов'я-
зань та місце новації серед цих підстав 3'2012...30

Горайнов А.М. Примус і цивільно-правова
відповідальність 3'2012...36

Романюк Я.М., Мельник З.П. Складні пи-
тання судової практики, пов'язані з порукою 6'2012...43

Тютюгін В.І., Євдокімова О.В. Особливості
застосування додаткових покарань у куму-
лятивних санкціях статей Особливої части-
ни Кримінального кодексу України 7'2012...41

Романюк Я.М., Бурлай О.Є. Позов про ви-
знання права власності, віндикаційний та
негативний позови: деякі проблеми прак-
тичного застосування 8'2012...34

ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Лужанський А.В. Безсторонній суд як об'єкт доступу в контексті міжнародних зобов'язань України 2'2012...20

Москвич Л.М. Удосконалення судової процедури як складова підвищення ефективності функціонування суду 3'2012...22

Романюк Я.М., Бейцун І.В. Єдність судової практики: теоретичні засади та вдосконалення законодавчого забезпечення 5'2012...37

Бородін М.М. Інститут апеляційного перегляду рішень у цивільних справах: сучасний стан, перспективи розвитку та вдосконалення 5'2012...43

Кривенко В.В., Константиї О.В. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини при вирішенні справ адміністративної юрисдикції на національному рівні: роль і функції Верховного Суду України 11'2012...31

ТОЧКА ЗОРУ

Цірат Г.А. Двосторонні договори про правову допомогу як приклад уніфікації норм міжнародного цивільного процесу 1'2012...43

Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: проблемні питання теорії та практики 3'2012...40

Таран О.В. Взаємодія органів розслідування з комісією з розслідування нещасного випадку на виробництві 3'2012...44

Лавровська І.Б. Значення податкової соціальної пільги при розмежуванні кримінальної та адміністративної відповідальності у сфері захисту інтелектуальної власності 8'2012...41

Гошовська Т.В., Дроздович Н.Л. Роль адвокатури при здійсненні захисту у кримінальній справі: позитивний прояв судово-правового реформування 9'2012...28

Лужанський А.В. Класифікаційні ознаки суб'єктів доступу до правосуддя в Україні 10'2012...38

Чорноус Ю.М. Актуальні питання дослідження міжнародної злочинності 10'2012...44

Алексашина Ю.Б. Поняття цивільно-правового договору в сучасному цивільному праві 11'2012...43

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Мойсик В.Р. Амністія та помилування в Україні: становлення і розвиток 9'2012...35

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ

1'2012 ...обклад.	5'2012 ...обклад.	9'2012 ...обклад.
2'2012 ...обклад.	6'2012 ...обклад.	10'2012 .. обклад.
3'2012 ...обклад.	7'2012 ...обклад.	11'2012 .. обклад.
4'2012 ...обклад.	8'2012 ...обклад.	12'2012 ...обклад.

Інформація про виконання бюджету Верховним Судом України як головним розпорядником коштів державного бюджету (за 2011 рік) 2'2012...18

Відомості, зазначені у деклараціях про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру суддів Верховного Суду України та членів їх сімей за 2011 р. 4'2012...30

Вітаємо колегу!

Вітаємо колегу!

Вітаємо колегу!

Колектив Верховного Суду України сердечно вітає колегу і зичить здоров'я, добробуту та щасливих років життя!

20 грудня 2012 року
відзначив своє 75-річчя суддя Верховного Суду України
у відставці, заслужений юрист України
Юрій Анастасович Рощенко,
який працював суддею 34 роки,
23 із котрих — на посаді судді Верховного Суду України.

Міжнародні зв'язки

Заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **Олександр Терлецький** та судді цієї Судової палати **Микола Гусақ**, **Олег Кривенда** і **Олександр Коротких** взяли участь у зустрічі з експертами Проекту Twinning «Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів в Україні», які перебували в нашій державі з метою напрацювання рекомендацій із впровадження процесуальних фільтрів щодо справ, що розглядаються в судах другої та третьої інстанції.

Зустріч відбулася у Верховному Суді України на прохання державного радника Франції **Іва Гуніна** та радника з питань адміністративного судочинства й прав людини Національної судової адміністрації Швеції **Аніти Ліндер**.

Олександр Терлецький поінформовав представників місії експертів країн-членів ЄС про ті процесуальні зміни, зокрема, й у частині повноважень Верховного Суду, що відбулися в результаті прийняття у 2010 р. Закону «Про судоустрій і статус суддів». Він розповів про чинну процедуру надходження справ до цього Суду, зупинившись на ме-

ханізмі їх допуску до розгляду у найвищому судовому органі України вищими спеціалізованими судами.

У цьому зв'язку, зауважив Олександр Терлецький, викликає занепокоєння, по-перше, позбавлення громадян України можливості безпосередньо звертатися до найвищого судового органу держави та повноцінного судового захисту їх прав і свобод на національному рівні; по-друге, фільтр у вигляді допуску чи не допуску справи до Верховного Суду — на розсуд того ж самого суду, що постановив рішення, з яким не згодна одна зі сторін. Такі обмеження у надходженні справ не дозволяють Верховному Суду, який переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права, забезпечувати єдність судової практики.

За інформацією Олега Кривенди, у 2011 р. із заявами про перегляд справ адміністративної юрисдикції у Верховному Суді звернулися 3237 осіб. Вищий адміністративний суд України допустив до перегляду лише 449 справ, а це 15 % від усіх заяв про перегляд.

Ів Гунін зауважив, що українська практика відрізняється від існуючої у більшості європейських країн. Тому, на думку європейського експерта, український законодавець має проаналізувати правову норму про допуск справ до Верховного Суду України щодо її відповідності ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Микола Гусақ звернув увагу на те, що Верховний Суд не переглядає справи з підстав порушення судами процесуальних норм — а таких помилок припускаються найбільше — і тому значна кількість судових справ залишається поза увагою найвищого судового органа.

На думку Аніти Ліндер, важливо звернути увагу на те, аби відхилення касаційної скарги за формальними ознаками не вважалося її повноцінним касаційним розглядом.

Висловлені під час зустрічі пропозиції будуть враховані під час вироблення рекомендацій із впровадження процесуальних фільтрів щодо справ, що розглядаються судами України різних інстанцій.

Міжнародно-правовий семінар на тему «Захист слабшої сторони у сімейних справах у судах Грузії, Молдови, України і Естонії» відбувся у м. Тарту в Естонії. У складі делегації суддів-членів Асоціації суддів України у заході взяла участь суддя Верховного Суду України **Лілія Григор'єва**.

На семінарі обговорювалося питання захисту прав жінок і дітей у процесі вирішення судами сімейних спорів та шляхи підвищення ефективності захисту цієї категорії громадян як слабшої сторони

цивільного процесу. Із метою вивчення досвіду Естонії з цього питання члени делегації відвідали місцеві й апеляційні суди міст Тарту та Йихви, дитячу установу у с. Маар'я, дитяче селище «SOS» і прийомні родини у м. Кейла, притулок для жінок і дітей, які потерпають від насильства у сім'ї, в м. Йихви. Також зустрілися з канцлером права (дитячим омбудсменом) Естонії Індрекот Тедером та інспекторами із захисту дітей органів місцевого самоврядування.

Члени української делегації поінформували учасників конференції про особливості національного законодавства у сфері захисту прав жінок та дітей і звернули увагу на проблеми, що існують при виконанні в Україні судових рішень з цих питань країн-учасниць конференції.

Обговорення зазначеної теми, на думку Лілії Григор'євої, має практичне значення при застосуванні судами міжнародних норм у сфері захисту прав жінок та дітей.

Триває передплата:

Вісник Верховного Суду України

Періодичність — 12 номерів на рік

Передплатний індекс — 40358

У офіційному науково-практичному виданні публікуються добірки витягів із судових рішень в адміністративних, господарських, кримінальних, цивільних справах, науково-практичні коментарі чинного законодавства, аналіз судової практики з використанням даних судової статистики, матеріали на допомогу судді щодо вирішення складних питань здійснення судочинства, практика Європейського суду з прав людини, дискусійні статті щодо проблем судово-правової реформи, правотворчості тощо.

Рішення Верховного Суду України

Періодичність — 2 випуски на рік

Передплатний індекс — 40646

У збірнику публікуються судові рішення в адміністративних, господарських, кримінальних, цивільних справах, розглянуті Верховним Судом України протягом певного періоду.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Увага! Нове видання

Слово Національної школи суддів України

Періодичність виходу — 4 номери на рік

Передплатний індекс — 68479

Національна школа суддів України презентує фаховий часопис — науково-практичне та науково-методичне юридичне видання, сподіваючись, що воно зацікавить як юристів, найперше суддів, так і широкий загал читачів.

Із питань замовлення та передплати на 2013 рік звертайтеся, будь-ласка, до видавництва «Істина» за адресою:

вул. Сирецька, 38

м. Київ

04073

Передплату можна оформити у відділеннях зв'язку протягом року.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

<http://www.istina-books.com.ua>